

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет обліку і аудиту
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу**

ДЕРЕВІНСЬКИЙ Віталій Вікторович

**ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ДІЯЛЬНОСТІ
НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

спеціальність – 071 «Облік і оподаткування»
магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу
освітній ступінь – магістр

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Серединська В. М.

Тернопіль-2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ	6
1.1 Економічна сутність неплатоспроможності підприємств	6
1.2 Фактори впливу на виникнення неплатоспроможності з метою управління	16
1.3 Номінативне поле концепту «економічна експертиза» в сучасних умовах застосування з метою контролю діяльності підприємств	27
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ	37
2.1 Обліково-аналітична система, як ресурс дослідження неплатоспроможності підприємств	37
2.2 Методи превентивного антикризового контролю на підприємстві	46
2.3 Планування діяльності підприємств з метою попередження неплатоспроможності	59
Висновки до розділу 2	66
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ	68
3.1 Організація і методика економічної експертизи діяльності неплатоспроможних підприємств	68
3.2 Порядок застосування аналітичних процедур у ході проведення економічної експертизи діяльності неплатоспроможних підприємств	79
3.3 Шляхи подолання неплатоспроможності підприємств на основі експертного дослідження	86
Висновки до розділу 3	92
ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	109

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Економічна сутність неплатоспроможності підприємств

За умов реформування економічної системи господарювання діяльність вітчизняних промислових підприємств спрямована на забезпечення виконання їх фінансових зобов'язань. Однак, відсутність належної практики договірної дисципліни зумовлює виникнення нестабільних фінансових ситуацій та поглиблення явищ неплатоспроможності, що призводять до значного збільшення кількості низькорентабельних підприємств. Ринкові умови господарювання вимагають від економічних суб'єктів дотримання вимог щодо платоспроможності та ліквідності. Їхнє практичне значення обумовлено необхідністю повного та своєчасного виконання зобов'язань, забезпечення діяльності підприємств ліквідними активами, здатними в будь-який час покрити обсяг зобов'язань. Саме через це постає необхідність визначення впливу неплатоспроможності на економічну діяльність підприємства і пошуку шляхів виходу на стійкий рівень розвитку.

Необхідність своєчасного і повного виконання суб'єктом господарювання своїх зобов'язань в умовах ринкової економіки є головною проблемою. Статистичні дані свідчать про те, що компанії припиняють свою діяльність частіше внаслідок нестачі грошових коштів, тобто при недостатньому рівні платоспроможності, ніж через недостатню рентабельність [12, с. 126].

Проблема неплатоспроможності підприємств є актуальною протягом всього періоду незалежності України: частка підприємств, що перебувають у стані банкрутства, по відношенню до загальної кількості зареєстрованих підприємств, коливається в межах 2 – 3,5%, у той час, як у країнах Європейського Союзу ця частка не досягає 2 %. Крім цього, негативною є і

динаміка збитковості підприємств: за січень – червень 2017 р. у 37 разів зросла сума чистих збитків підприємств по відношенню до аналогічного періоду попереднього року, сягнувши рекордної з 2001 р. відмітки 215545,6 млн. грн.; зросла і частка збиткових підприємств – до 46,1 % [89], що свідчить про високий рівень фінансової неплатоспроможності вітчизняних підприємств.

Внаслідок цього гостро постала необхідність дослідження неплатоспроможності вітчизняних підприємств. Неплатоспроможність одного підприємства позначається на виникненні ризику неплатоспроможності інших, а також на можливості підприємств вчасно видавати заробітну плату. Відтак це впливає і на платоспроможність пересічних покупців.

У результаті зростання неплатежів посилюється спад виробництва. Внутрішній ринок занепадає через незабезпеченість коштами при тому, що попит залишається незадоволеним, а виробничі потужності підприємств-постачальників не повністю завантаженими. Банкрутами можуть стати економічно «стабільні» підприємства, що потрапили у скрутне фінансове становище через неплатоспроможність своїх покупців. Можливість затримки виконання партнерами поточних договірних зобов'язань призводить до небезпеки втрат, пов'язаних із порушенням платежів та одержанням прибутку підприємством [77, с. 42].

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» визначає неплатоспроможність як «неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, податків і зборів не інакше як через відновлення платоспроможності» [33].

Досягнення вагомого результату будь-якого дослідження безпосередньо залежить від вихідної теоретичної позиції, тобто від принципового підходу до постановки проблеми та визначення загальних шляхів руху мислення дослідника. Саме тому, задля розкриття проблемних питань, пов'язаних із неплатоспроможністю, необхідно, насамперед, дослідити сутність самого поняття «неплатоспроможність».

В економічній літературі проблема неплатоспроможності найчастіше пов'язана з аналізом та оцінкою фінансового стану суб'єктів господарювання, а в юридичній літературі ця дефініція носить дещо ширший характер, що пов'язаний з питаннями банкрутства і відповідальністю за зобов'язаннями. Звертаючи увагу на практичне застосування поняття неплатоспроможності підкреслюється взаємодоповнюваність економічної та правової сутностей таких категорій як майно і зобов'язання.

Згідно з тлумачним словником української мови неспроможний – це який не може зробити що-небудь, безсильний у чомусь; позбавлений доказовості, обґрунтованості, не зовсім переконливий; який не має потрібних властивостей, якостей і т. ін. [51, с. 86]. А термін банкрутство визначають як фінансову неспроможність, розорення, що призводить до припинення виплат по боргових зобов'язаннях [51, с. 89].

Перш за все, слід звернути увагу на те, що при дослідженні даних понять, з одного боку, допускається їх лінгвістичне ототожнення, а з іншого – цим дефініціям приписують різні значення, що призводить до неоднозначності їх змісту на теоретичному рівні. Саме через неоднозначне розуміння цієї категорії в економічній та юридичній науках, на практиці виникає ряд проблем, пов'язаних із виходом підприємства з кризового стану, або ж у разі неможливості здійснення відновлювальних заходів, то ведення господарської діяльності в умовах неплатоспроможності.

Дослідження світового досвіду показало, що в США використовується тільки термін «банкрутство» [1]. У Європейському союзі між поняттями «банкрутство» і «неспроможність» є чітка відмінність. Як в правових нормах,

так і в економічній науці необхідно виділити відмінність між цими схожими, але такими, що мають різний економічний і правовий зміст поняттями.

Зокрема, аналіз співвідношення цих понять з правової точки зору здійснений в роботі пропонує законодавчо розмежувати поняття «неплатоспроможність» і «банкрутство» і застосувати поняття «банкрутство» тільки у випадках неправомірної поведінки боржника, що завдав збитку кредиторам. Такої ж думки дотримуються більшість юристів. Існує точка зору, що неплатоспроможність – це неплатоспроможний стан боржника, а банкрутство – це дії боржника (в основному неправомірні), які призвели його до такого стану.

Поняття “платоспроможність” і “неплатоспроможність” по-різному розуміються і визначаються в економічній та юридичній літературі. Багатозначність, яка впливає з цього поняття підкреслює відсутність визнаного та універсального визначення цих понять, проте їм притаманна однакова конструкційна підстава, а саме здатність або її відсутність у суб'єкта господарювання регулювати свої зобов'язання.

Визначення будь-якого понятійного апарату важливе не лише з теоретичної, але й з практичної точки зору, оскільки з'ясування сутності визначеної категорії необхідне для правильного застосування законодавства юристами при розгляді справ неплатоспроможних підприємств, а також для аналітиків щодо правильного прогнозування можливостей відновлення платоспроможності суб'єктів господарювання та правильного відображення господарських операцій діяльності підприємства в умовах його неплатоспроможності в бухгалтерському обліку.

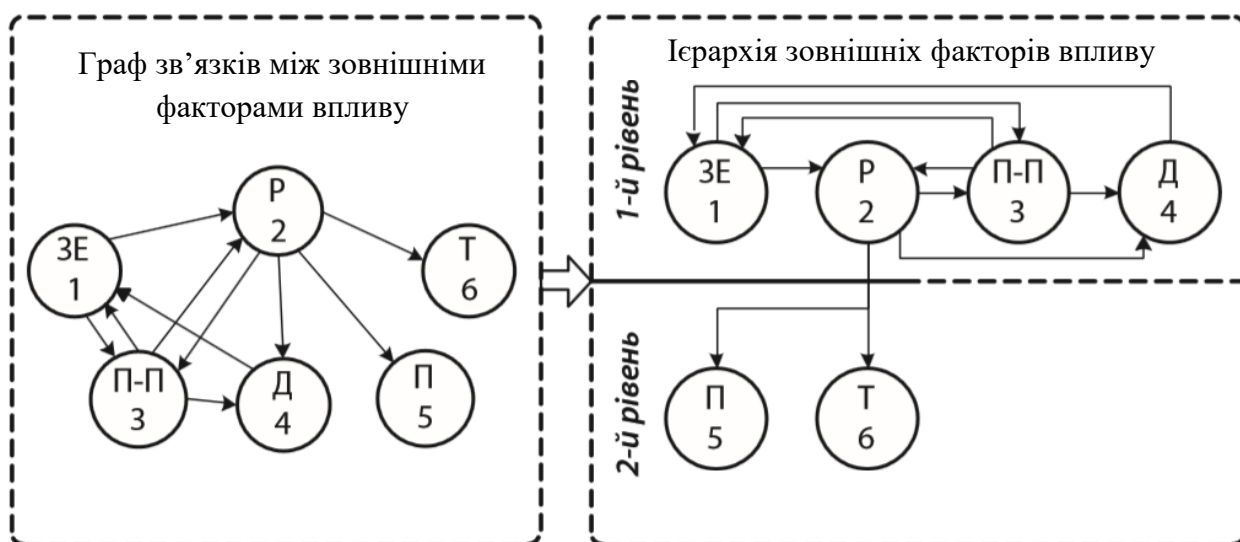
У цьому зв'язку варто зазначити, що неплатоспроможність характеризується нездатністю терміново погашати зобов'язання в момент оцінки за рахунок наявних коштів, а й неможливість підприємства забезпечувати утворення грошових потоків, які за обсягами і термінами відповідають зобов'язанням та платіжним потребам підприємства.

Проте відсутність засобів платежу не є показником того, що підприємство є безнадійним і безуспішним. Адже неплатоспроможність може мати тимчасовий характер і за наявності певних засобів (фінансових, правових, організаційних тощо) може бути усунена і не спричинить банкрутство. Отже, увага повинна бути зосереджена на майновий стан боржника, при якому зобов'язання перевищують розмір його загальних активів, оскільки для кредиторів показником фінансової неспроможності контрагента служитиме перш за все наявність активів. У боржника має бути достатньо майна для того, щоб, продавши його (повністю або частково), можна було задовольнити вимоги кредиторів.

Доцільно враховувати фактори, що характеризують самого боржника, а саме його галузеву специфіку, специфіку продукції, що випускається, характер здійснюваного виду діяльності тощо.

З огляду на це, областю дослідження впливу зовнішніх факторів на неплатоспроможність підприємств реального сектора обрано металургійні підприємства. Систематизацію факторів зовнішнього середовища та визначення їх пріоритетності за впливом на фінансовий стан підприємства й загрозу фінансової неплатоспроможності здійснено на основі побудови моделі ієрархії факторів впливу з використанням методу орієнтованих графів, який дає можливість представити досліджувані фактори у вигляді системи, в якій вони згруповані в незалежні підмножини виходячи з характеру впливу [17, с. 40].

Результатом встановлення зв'язків і проведення допоміжних розрахунків побудовано ієрархії впливу факторів на фінансову неплатоспроможність вітчизняних підприємств має вигляд рисунку 1.1.

Зовнішні фактори впливу:

ЗЕ – загальноекономічний;

Р – ринковий;

П-П – політико-правовий;

Д – демографічний;

П – природний;

Т – технологічний

Рис. 1.1. Модель ієрархічної структури зовнішніх факторів впливу на ризик неплатоспроможності вітчизняних підприємств

Відповідно до побудованої ієрархії результуючими зовнішніми факторами, що відображають вплив всіх інших і створюють загрози фінансової неплатоспроможності металургійних підприємств, є загальноекономічний, ринковий, політико-правовий та демографічний. Тому оцінку впливу зовнішнього середовища на фінансовий стан підприємств та загрозу їх неплатоспроможності доцільно здійснювати на основі аналізу саме цих факторів, як передумови створення кризової ситуації.

В економічній літературі увага дослідників концентрується на платоспроможності, а неплатоспроможність зазвичай визначається як протиположна платоспроможності. В свою чергу в юридичній літературі головна увага приділяється неплатоспроможності як передумові юридичної відповідальності, зокрема й кримінальної, а також як передумові ліквідації суб'єктів господарювання.

Надбання економічних досліджень дозволяє класифікувати платоспроможність за різними критеріями. Згідно з класифікацією, що базується на часовому вимірі, можна виділити визначення, що передбачають

здатність регулювати зобов'язання в короткостроковому періоді, визначення, що передбачають довгострокове покриття зобов'язань, а також визначення, що розглядають платоспроможність однаковою мірою як і в короткостроковому так і в довгостроковому вимірах.

Під неплатоспроможністю слід розуміти такий фактичний фінансовий і майновий стан боржника, при якому суб'єкт господарювання не в змозі тривалий час виконувати свої платіжні зобов'язання і який, враховуючи джерела покриття зобов'язань, може виступати в двох станах:

- як майнова неплатоспроможність (структурна, балансова, засобова, довгострокова), що означає відсутність майна для покриття всіх зобов'язань боржника;
- платіжна неплатоспроможність (ліквідна, факторна, поточна, короткострокова), що означає неможливість боржника своєчасно регулювати грошові зобов'язання, що висуваються.

Ідентифікація і застосування цих категорій дозволяє дослідити питання з правового характеру цілей, для яких найчастіше визначається стан неплатоспроможності. Ці цілі можна пов'язати з декількома питаннями:

- чи притаманний суб'єктові господарювання стан платоспроможності;
- з якого часу суб'єкт є неплатоспроможним;
- максимальний термін подання до господарського суду заяви про оголошення банкрутства;
- чи неплатоспроможність суб'єкта господарювання є тривалою і значних розмірів.

Щодо майна і зобов'язань, які використовуються при визначенні стану неплатоспроможності, виступають три проблеми, що вимагають окремого дослідження (табл. 1.1):

- ✓ комплектація і адекватність трактування;
- ✓ адекватність оцінки;
- ✓ доступність і якість інформації.

Таблиця 1.1

**Ключові проблеми використання параметрів стану
неплатоспроможності**

МАЙНО		
<i>трактування</i>	<i>оцінка</i>	<i>доступність і якість інформації</i>
<p>майно слід розуміти як сукупність майнових прав суб'єкта, а складові частини майна як окремі майнові права, що надаються даному суб'єкту про матеріальний та нематеріальний характер;</p> <p>– слід уникати спрощень через зрівнювання майна з активами балансу, адже майно є ширшою категорією ніж активи балансу. При цьому до активів належить дебіторська заборгованість, яка, в свою чергу, не може виступати майном підприємства</p>	<p>– метод оцінки необхідно підібрати згідно із загальними факторами (наприклад мета оцінки) і специфічними факторами (наприклад доступність джерел інформації);</p> <p>– слід визначати справедливу вартість, яка не тотожна обліковій вартості;</p> <p>– основним методом оцінки майна при дослідженні неплатоспроможності як недостачі майна повинен бути метод ліквідаційної вартості, в конкретних умовах можуть бути інші методи оцінки</p>	<p>– у випадку спрощеної форми ведення бухгалтерського обліку остаточним є пристосування і доповнення змісту генерованих даних щодо майна з метою наповнення досліджуваної сфери поняття;</p> <p>– у випадку повної форми ведення бухгалтерського обліку дані, що відображені в балансі слід доповнити додатковими даними;</p> <p>– у кожному випадку слід перевірити добросовісність і ретельність даних з метою виключення ефекту недобросовісного ведення бухгалтерії</p>
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ		
<p>– з точки зору складності поняття ”зобов'язання” слід застосовувати сферу поняття до мети дослідження – у випадку дослідження неплатоспроможності як стану несплати боргів, це будуть зобов'язання, що вимагаються, у випадку дослідження недостачі майна для покриття боргів це будуть загальні зобов'язання;</p> <p>– аналізуючи зобов'язання слід мати на увазі всі види зобов'язань: резерви на зобов'язання; зобов'язання коротко та довгострокові; позабалансові зобов'язання тощо</p>	<p>– метод оцінки слід підбирати згідно із загальними факторами (наприклад мета оцінки) і специфічними факторами (наприклад доступність джерел інформації);</p> <p>– прагнення до доведення актуальної ринкової вартості повинне полягати в зазначенні біля основної суми також інших сум, наприклад відсоток за зволікання</p>	<p>– у випадку спрощеної форми ведення бухгалтерського обліку необхідним є застосування і доповнення змісту генерованих даних щодо зобов'язань з метою виконання сфери досліджуваного поняття;</p> <p>– у випадку повної форми ведення бухгалтерського обліку доцільно розширити інформацію про об'єкт за допомогою субрахунків третього і четвертого порядку, що є доступним у автоматизованих системах обліку</p>

У вітчизняних та іноземних публікаціях існують різноманітні підходи до визначення економічного змісту поняття «платоспроможність», які подано у додатку А. Вітчизняними і зарубіжними науковцями значна кількість робіт присвячується категоріям неспроможності і банкрутству.

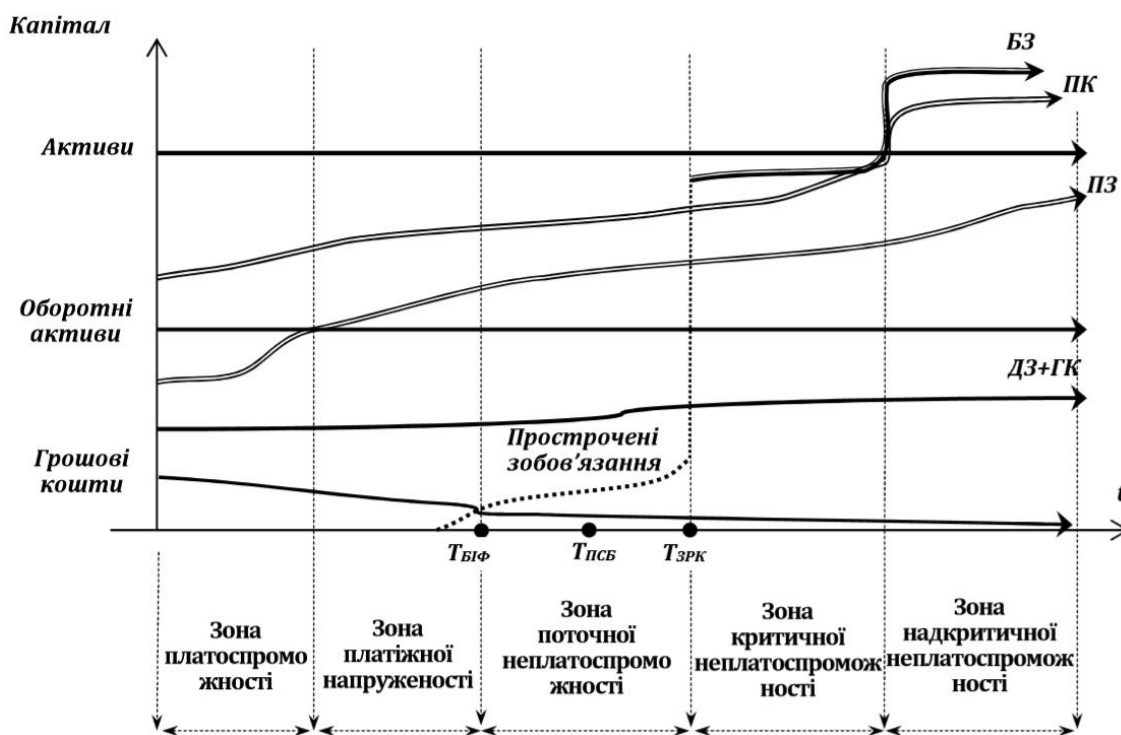
Таким чином, узагальнено неплатоспроможність є економічно-правовою категорією. Трактуювання її винятково як економічної категорії або винятково як правової категорії може бути джерелом серйозних порушень при прийнятті відповідних рішень.

Саме тому, узагальнене визначення поняття “неплатоспроможність” застосовується для юридичних і економічних наук. А саме для:

- при здійсненні аналізу, оцінок і правових кваліфікацій у сферах, пов'язаних з неплатоспроможністю необхідним є розуміння економічного сенсу розміру, що формує стан неплатоспроможності, наприклад необхідним є розуміння різниці між майном і активами, різниці між балансовою вартістю і ринковою, слід розуміти різні види зобов'язань;
- при проведенні досліджень та економічного аналізу в сфері, пов'язаній з неплатоспроможністю вказано урахування і юридичних точок зору, що враховують мету дослідження, наприклад при дослідженні банкрутства підприємства слід зважити на правове регулювання, що стосується неплатоспроможності як передумови банкрутства.

З метою розширення характеристик неплатоспроможності підприємства боржника в межах формування висновку щодо причин її виникнення, доцільним є формування класифікаційних ознак з огляду на майнове забезпечення зовнішніх зобов'язань, використання яких дозволить чітко визначитись з вибором дій при неплатоспроможності (рис. 1.2).

Відповідно до рис.1.2, підприємство «потрапляє» в зону «платіжної напруженості» за умови перевищення оборотних активів поточними зобов'язаннями.

Умовні позначення:

ПЗ – поточні зобов'язання;

ПК – позиковий капітал;

ГК – грошові кошти;

ДЗ – дебіторська заборгованість;

БЗ – банкрутні зобов'язання;

ТБФ – точка біфуркації;

ТПСБ – дата порушення справи про банкрутство;

ТЗРК – дата затвердження господарським судом реєстру вимог кредиторів

Рис. 1.2. Ідентифікація неплатоспроможності залежно від майнового забезпечення зобов'язань підприємства

При наявності прострочених зобов'язань при названій умові підприємство «переходить» у зону «поточної неплатоспроможності». Точкою переходу з зони «платіжної напруженості» в зону «поточної неплатоспроможності» є «точка біфуркації». Під «точкою» біфуркації О. Хіленко [93, с. 104] визначає критичну «точку стійкості, межу переходу до нестабільного стану, який характеризується ситуацією утруднення передбачуваності необхідних змін у підприємства». Після перетину підприємством-боржником цієї точки при відсутності кардинальних заходів щодо подолання ситуації накопичення прострочених зобов'язань, підприємство починає інерційний рух у бік абсолютної неплатоспроможності. «Зона критичної неплатоспроможності», яка є

наступним квадрантом негативного розвитку спроможності підприємства погашати зобов'язання, характеризується появою банкрутних зобов'язань, які затверджуються господарським судом та віддзеркалені в реєстрі вимог кредиторів. За умови перевищення банкрутних зобов'язань над обсягом активів підприємства-боржника в результаті повної абсорбції власного капіталу, формується надкритична неплатоспроможність.

Враховуючи дослідження сутності досліджуваних понять можна визначити фактори, що призводять підприємство до стану неплатоспроможності. З урахуванням специфічності управління підприємством-боржником діагностику неплатоспроможності доцільно характеризувати як процес визначення типу неплатоспроможності, факторів нездатності підприємства-боржника в повному обсязі виконати боргові зобов'язання та здійснювати фінансування господарської діяльності.

1.2. Фактори впливу на виникнення неплатоспроможності з метою управління

У сучасних соціально-економічних системах періодично виникають кризові ситуації, що загрожують самому її існуванню. Причини криз можуть бути зовнішніми (природні стихійні явища, глобалізація економіки, ворожі дії конкурентів, зміни державної політики), чи внутрішніми (економічні, соціальні, екологічні). Кожна організація випрацьовує відповідні методи подолання таких кризових явищ, які віддзеркалюють здатність її до самозбереження. Якщо цього не відбувається, то соціально-економічна система припиняє своє існування, або ж замінюється на іншу систему. Кризові ситуації в організаціях проявляються у погіршенні їхнього фінансового становища, тобто знаходять свій прояв як у неспроможності

отримати прибуток, так і у збитках, які можуть бути спричинені припиненням господарської діяльності організації, її банкрутством.

Кризові явища починаються з погіршення певних показників, які характеризують його зовнішнє та внутрішнє середовище, тобто з'являються ознаки (симптоми) неплатоспроможності та елементи виникнення ризику настання банкрутства. До них належать:

- спад попиту на продукцію та зменшення обсягів виробництва;
- зниження прибутковості виробництва;
- збільшення витрат на виробництво;
- неритмічність підприємства;
- скорочення робочих місць;
- припинення поточних платежів та систематичне порушення термінів погашення зобов'язань;
- падіння ринкової ціни цінних паперів і скорочення виплачуваних дивідендів [95].

Вищезазначене прогнозує настання банкрутства, що пов'язано, в першу чергу, з необхідністю виявлення основних причин та недоліків функціонування підприємства. Науковець О. М. Столяренко відокремлює такі основні причини виникнення неплатоспроможності підприємства як зниження обсягів виробництва і реалізації продукції, підвищення її собівартості, зменшення суми прибутку та, як результат, нестача власних джерел самофінансування підприємства, неправильне використання оборотного капіталу (переведення коштів в дебіторську заборгованість, вкладення в понадпланові запаси і на інші цілі, які тимчасово не мають джерел фінансування), неспроможність клієнтів підприємства, високий рівень оподаткування, штрафних санкцій за несвоєчасну або неповну сплату податків [78].

Головною ознакою банкрутства є неспроможність підприємства забезпечити виконання вимог кредиторів протягом трьох місяців від дня

настання строків платежів [73, с. 511]. Передумовою банкрутства є тривалий нестабільний стан фінансів підприємства та неефективне їх використання.

Так, неплатоспроможність може наступити, якщо підприємство виробляє продукцію з обмеженим попитом, що сприяє її моральному старінню, має низьку якість та завищену ціну реалізованої продукції, що ускладнює її збут, а також має значну дебіторську заборгованість (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Характеристика видів неплатоспроможності [85, с.268]

Вид	Характеристика
Поточна неплатоспроможність	Фінансовий стан підприємства, за якого через випадковий збіг обставин суми наявних у нього коштів та високоліквідних активів недостатньо для погашення поточного боргу. За наявності такого стану на будь-яку дату це відповідає законодавчому визначенню «неспроможне підприємство»
Критична неплатоспроможність	Фінансовий стан підприємства, за якого на початок і кінець звітного кварталу, що передував поданню заяви про порушення справи про банкрутство, має місце невиконання нормативних значень коефіцієнта покриття та коефіцієнта забезпеченості власними коштами, що відповідає законодавчому визначенню «потенційний банкрут»
Надкритична неплатоспроможність	Виникає у випадку подання заяви до господарського суду стосовно відкриття справи про банкрутство
Ліквідаційна неплатоспроможність	Фінансовий стан підприємства, за якого задоволення визначених судом вимог кредиторів можливо не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. Виникає при неспроможності відновити платоспроможність боржника шляхом процедури санації, що призводить до ліквідації господарюючого суб'єкта

Наведена класифікація видів неплатоспроможності дає можливість отримати уявлення про ймовірність задоволення вимог кредиторів залежно від фактору часу. Наслідком неплатоспроможності настає банкрутство.

Дані Реєстру судових рішень свідчать, що протягом 2015 року визнано банкрутами 2937 підприємств, протягом 2016 року – 3535, а протягом 2017 року – 2547 [70]. Незважаючи на можливе скорочення кількості справ про банкрутство, воно впливає на соціально-економічний стан країни через

скорочення кількості робочих місць, зростання рівня безробіття, зменшення податкових надходжень та зростання соціальної напруги в суспільстві. Тому необхідно визначати причини неплатоспроможності, які ведуть до банкрутства підприємства і вчасно попереджати його виникнення.

Законодавством України питання сутності неплатоспроможності та банкрутства, як економічних явища розглянуто у чотирьох нормативних документах: Господарському кодексі України (ст. 209), Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом (ст. 1), Методичних рекомендаціях НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України «Про банкрутство» (п. 2) та Методичних рекомендаціях Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу й оцінки фінансового стану підприємств/

Доцільно зазначити, що поняття «банкрутство» зводиться до нездатності боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури. Таким чином банкрутство стає наслідком неплатоспроможності, що характеризує взаємопов'язаність цих понять.

Аналіз наукових праць вітчизняних науковців дав можливість виявити фактори впливу на платоспроможність підприємства і причини її зменшення, які можна розподілити на внутрішні та зовнішні (табл. 1.3).

За основу приймаємо поділ усіх факторів на зовнішні та внутрішні щодо підприємства. Зовнішні фактори можна розподілити на політичну нестабільність, економічні кризи, фінансова політика держави, надзвичайні події, спад обсягів виробництва у галузі внаслідок втрати попиту, кризові явища в інвестиційній політиці.

Доцільно зазначити, що деякі з цих показників є лише прогнозними, тому для їх подолання необхідно мінімізувати ризики їх виникнення. Тому внаслідок зовнішніх факторів необхідно впливати на внутрішні, такі як власні фінансові ресурси підприємства, інвестиційну політику, кваліфікацію персоналу, технічність виробництва, співвідношення кредиторської і

дебіторської заборгованості, ефективність використання ресурсів, маркетингову діяльність, забезпеченість капіталом. Для цього необхідно мінімізувати ризики і пристосовуватись до негативної дії зовнішнього середовища.

Таблиця 1.3

Підходи авторів до виникнення причин неплатоспроможності

№ з/п	Фактори	Автори							
		Прогопова Н. А.	Базілінська О. Я.	Череп А. В.	Тітов М. І.	Третяк О. В.	Сукрушева Г. О.	Олександренко І. В.	Жалко О. В.
Зовнішні фактори									
1.	Політична та економічна нестабільність у державі	+	+	+	+	+	+	+	+
2.	Недосконалість системи оподаткування	+		+		+	+	+	
3.	Нестабільність законодавства			+	+	+	+	+	
4.	Високий рівень інфляції		+				+		+
5.	Кризові явища в інвестиційній політиці			+			+		
6.	Спад обсягів виробництва	+		+			+		+
7.	Збільшення кількості збиткових підприємств	+	+			+			
Внутрішні фактори									
8.	Недостача власних фінансових ресурсів	+	+		+			+	
9.	Неефективна інвестиційна політика								+
10.	Низький рівень кваліфікації персоналу		+			+	+		
11.	Низький технічний рівень виробництва			+		+			
12.	Збільшення кредиторської та зменшення дебіторської заборгованості	+	+		+			+	+
13.	Неефективне використання ресурсів	+	+			+			
14.	Незадовільний рівень маркетингу		+				+		
15.	Дефіцит капіталу		+			+	+		+

Узагальнивши підходи до визначення основних впливових факторів дозволили сформувану схему і визначити особливості впливу на діяльність неплатоспроможного підприємства (рис. 1.3)

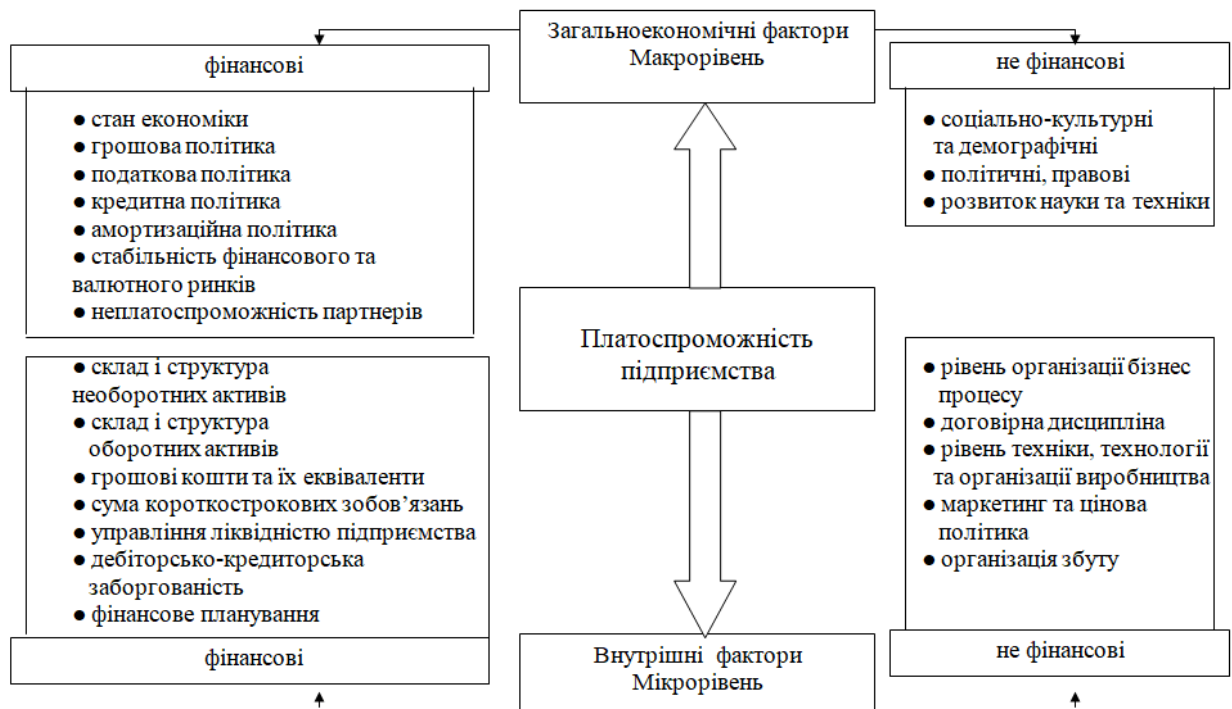

Рис. 1.3. Структурно-логічна схема факторів впливу на платоспроможність підприємства

Серед основних факторів, які спричиняють неплатоспроможність доцільно виокремити такі як:

1. Відсутність планування (фінансового, виробничого) та бюджетування. В українській практиці планування та бюджетування притаманне здебільшого великим підприємствам, а малі підприємства здебільшого планують тільки обсяги витрат та отриманих доходів. Якщо немає плану фінансування, неможливо прорахувати інвестиційні ризики, ризики зміни курсів, реальні витрати на обслуговування кредитів, податкові платежі та витрати на утримання персоналу. Виникають незаплановані витрати, що спричиняють тиск на стан компанії.

2. Повна довіра до управлінського складу. Це стосується відносин між власником та найманим керуючим директором (директором філіалу, регіональним менеджером тощо). Іноді, особливо після того, як наймані

особи себе гарно зарекомендували, власник може перестати контролювати свого підлеглого. А останній, у свою чергу, почне збавляти темп або вести кулуарні ігри на свою користь, що приведе до погіршення фінансового стану підприємства.

3. Недосконалість систем обліку та внутрішнього контролю. Зосереджуючись на прибутку втрачається контроль над іншими активами, питання цільового та доцільного використання грошових коштів, спричинюючи понаднормові витрати, тощо.

4. Низька кваліфікація бухгалтерського апарату. Так, від головного бухгалтера (а він може бути взагалі єдиним) залежить 40% усієї справи. Адже саме головний бухгалтер знає усі плюси та промахи компанії. Саме він консультує з найбільш складних питань оподаткування, трансфертного ціноутворення, корпоративного права, реструктуризації бізнесу, захисту активів, комерціалізації об'єктів прав інтелектуальної власності та податкового планування. Він допомагає приймати оптимальні і зважені рішення з управління капіталом і операціями в умовах нестійкої економіки.

5. Ризиковані і необґрунтовані схеми податкового планування. Податкова оптимізація – законний інструмент скорочення витрат підприємства на податкових платежах. Але необґрунтовані схеми ведуть до нарахування великих сум до бюджету і штрафних санкцій у результаті перевірки. Так, 98% перевірок закінчуються донарахуванням податків і застосуванням штрафних санкцій. Якщо в організації недостатньо оборотних коштів, то банкрутство неминуче.

6. Неєфективна робота з дебіторською заборгованістю. Відсутність управлінських дій щодо погашення дебіторської заборгованості зменшує ресурси підприємства.

7. Фінансування поточної діяльності компанії з розрахунком на доходи майбутніх періодів. Ситуація, коли витрати перевищують доходи – принцип фінансової піраміди. Цим часто страждають молоді підприємці. Отримавши перші гроші – виручку, передоплату або кредит, вони ці гроші починають

витрачати на дорогі покупки – великий офіс, дизайнерський ремонт, дороге обладнання, автомобілі тощо. До цих витрат можна віднести і стовідсоткові передоплати постачальникам. Витрати починають перевищувати майбутні доходи, підприємець знову і знову бере в борг, і одного разу настає день, коли кредитори виставляють рахунки [76].

У світовій практиці неплатоспроможність зустрічається доволі часто. Міжнародний досвід подолання неплатоспроможності характеризується різноманітністю підходів до управління нею з метою подолання кризових явищ.

Американська система аналізу неплатоспроможності дозволяє боржнику і іншим зацікавленим особам ініціювати процедури реорганізації; у менеджерів боржника є можливість, залишаючись керівниками, тривалий час відтерміновувати права кредиторів, а кредитори і акціонери, голосуючи по класах, ухвалюють рішення про продовження діяльності підприємства. Тому механізм ухвалення рішення, сприяючого максимізації активів (план реорганізації боржника, голосування по ньому і його реалізація), починає діяти в той момент, коли активи боржника вже можуть втратити системні якості. Таким чином, виходить, що замість створення умов для ефективної реструктуризації активів, Bankruptcy Code реалізує модель боржника у володінні, при застосуванні якої активи використовуються не лише власником, а у кредиторів не є можливостей істотно впливати на тривалість і напрям процедур [26].

Так в основі французької системи аналізу і регулювання неспроможності лежить ідея захисту інфраструктури підприємства боржника за рахунок урізання прав кредиторів. Цей варіант може сприяти збільшенню шансів по збереженню діючих підприємств і зміцненню економічної системи, але в цьому випадку виникає необхідність коштів для реабілітації підприємства.

Англійську систему аналізу і регулювання можна охарактеризувати як таку, що базується на захисті інтересів кредиторів. В основному такий підхід

пов'язаний з традиціями економічного і правового регулювання. Це найбільш помітно при поводженні з володарями права «плаваючого» забезпечення на всі активи боржника. Проте останнім часом все частіше така жорстка конструкція англійського законодавства критикується. Аналізуючи англійську систему, можна зробити висновок про те, що для виконання базової макроекономічної задачі законодавці вирішили використовувати ту, що добре зарекомендувала себе раніше модель *administrative receivership*, основна ідея якої полягає у тому, що краще всього надати представнику власника права «плаваючого» забезпечення аналізувати і вирішувати, як краще поступити - продати підприємство цілком, спробувати реабілітувати його або розпродати по частинах.

Таким чином, у розвитку економічних систем відбулися радикальні змін на які перш за все реагує законодавча система. Вивчення динамічних характеристик економічних систем, показників рівня розвитку продуктивних сил, жорсткому взаємозв'язку мікроекономічних і макроекономічних процесів дозволяє зробити висновок про те, що неефективне законодавство про неспроможність може привести до істотних втрат суспільного продукту. Окрім цього до несприятливих умов функціонування підприємства адаптується і внутрішня систе, така як управлінський апарат.

Управління в умовах ризиків виконує функцію захисту організації від небажаних (неприпустимих) втрат. Але коли ризиковий менеджмент не дозволяє уникнути неприпустимих витрат, що наростають, то в цьому випадку він має бути змінений на кризовий.

Кризовий менеджмент являє собою специфічний різновид управлінської діяльності, до якого вдаються в умовах різкого погіршення ситуації для об'єкта управління, що реально загрожує подальшому його функціонуванню. Кризовий менеджмент – це система функціонування підприємства в умовах нестабільності, коли воно опиняється внаслідок неплатоспроможності на межі банкрутства [75, с. 71].

Оскільки кризовий менеджмент являє собою не тільки конкретну практику, а й розділ науки менеджменту, то він ґрунтується на використанні певних економічних категорій. Найважливішими серед них є зобов'язання – передбачені нормативними актами та угодами дії, які підприємство повинно здійснити у встановлені терміни у відношенні до іншої особи, а саме: здійснити платіж, поставити товар, надати послуги, виконати роботу тощо. Невиконання, невчасне чи неналежне виконання зазначених зобов'язань перетворює підприємство у боржника.

Зростання заборгованості робить у кінцевому підсумку підприємство неплатоспроможним і вимушує його для запобігання банкрутства вдаватися до кризового менеджменту. Організація, яка неналежно виконує свої фінансові зобов'язання, переходить у зону кризового виконання, виконання із зривами, у безнадійний стан і як партнер стає неплатоспроможною, тобто наносить збитки своїм кредиторам.

Стійка і хронічна неплатоспроможність організації з фінансової точки зору означає, що вона:

- 1) поглинає (з затримкою, або безнадійно) ресурси чи кошти кредиторів (товари, гроші, послуги);
- 2) формує недоїмки з податків та інших обов'язкових платежів, що призводить до блокування виконання бюджетних виплат;
- 3) стає причиною наростання кризових явищ в економіці, оскільки виключає певну частину ресурсів із нормального господарського обігу;
- 4) ставить своїх кредиторів перед вибором надання підприємству контрольованого шансу на подолання внутрішньої фінансової кризи і укладення з ним відповідної тимчасової угоди або ж вимоги ліквідації даного підприємства та продажу його майна для задоволення (повного чи часткового) зобов'язань перед кредиторами;
- 5) може саме оцінити власний кризовий стан і власну неспроможність до розрахунків за своїми зобов'язаннями і розпочати превентивний діалог з

кредиторами щодо подальших відносин, або ж про власну ліквідацію як підприємства [28].

Прогнозувати виникнення кризових ситуацій цілком можливо шляхом діагностики економічного стану підприємств. Узагальнення критеріїв управління неплатоспроможністю підприємства необхідна для визначення особливостей діяльності, а саме:

1) така діяльність притаманна ситуації, коли йдеться про продовження життєдіяльності в умовах неплатоспроможності;

2) антикризове управління потребує перенапруження у діяльності персоналу організації, а тому його використання має бути тимчасовим;

3) антикризове управління запобігає хаосу і стихійності, тобто являє собою продуману, планомірно організовану, цілеспрямовану управлінську діяльність;

4) кризовий менеджмент, як і звичайний менеджмент, залишається функціональною управлінською діяльністю, тобто жодна функція не зникає, однак кожна з них набуває серйозних змін;

5) кризовий менеджмент має носити публічний характер. Сучасна етика бізнесу вимагає від менеджерів вичерпного інформування причетних до організації учасників бізнесу про її екстремальні труднощі. Ця вимога означає відкрите оголошення надзвичайного стану в організації, що дозволяє уникнути додаткових конфліктів. З одного боку, вдасться швидше сформувати прибічників виживання організації, а з іншого – для кредиторів з'являється офіційна підстава своєчасного формулювання своїх вимог;

6) принципово змінюється роль керівника і вищих менеджерів організації. Керівник приймає на себе не лише юридичну але й соціальну відповідальність за майбутнє організації і людей, які залишаються працювати в ній.

Оцінка ефективності антикризового управління проводиться за такою системою критеріїв:

- досягнута зміна найважливіших показників господарсько-фінансової діяльності та фінансового стану підприємства за період антикризового управління (порівняно з початком реалізації антикризових процедур);
- швидкість отримання позитивних змін на одиницю часу, тобто приріст узагальнюючих показників господарювання, отриманий за один часовий інтервал (тиждень, місяць, квартал);
- економічність отримання позитивного ефекту;
- достатність змін для відновлення параметрів життєздатності підприємства.

Таким чином, антикризове управління ґрунтується на глибокому аналізі фінансово-господарського стану підприємства і розробці антикризових заходів, що дозволяє підприємству передбачити й уникнути банкрутство, а також підвищити ефективність його діяльності внаслідок отриманої достовірної інформації. Джерелом такої інформації може бути економічна експертиза, як ресурс визначення економічно обґрунтованих причин неплатоспроможності.

1.3. Номінативне поле концепту «економічна експертиза» в сучасних умовах застосування з метою контролю діяльності підприємств

Забезпечення стабільного росту фінансової та виробничо-технологічної активності підприємств з дотриманням саморегулювання сформованої системи факторів виробничого, фінансового та соціального характеру, має здійснюватись з метою задоволення як підприємницьких очікувань, так суспільних і соціальних потреб. Ці процеси ускладнюються як пануючою в світі в цілому, так і в країні зокрема, економічною дестабілізацією: відсутність рівноваги в усіх секторах економіки, розбалансованість

господарських відносин, частота зміни законодавства щодо оподаткування, економічні порушення та злочинність тощо [59]. Невтішна статистика України свідчить про наявність злочинної спрямованості окремих явищ, операцій, здійснюваних суб'єктами господарювання в процесі своєї діяльності [60]. Тому завдання підприємства в означених умовах функціонування з врахуванням впливу несприятливих впливів факторів внутрішнього та зовнішнього середовища зводиться до консолідації зусиль на нівелювання небажаних відхилень у фінансово-господарській діяльності та повернення до збалансованого економічного росту.

Фінансово-господарський контроль досліджує фінансово-господарську діяльність підприємств у сфері виробництва, обміну і споживання суспільно-необхідного продукту на мікроекономічному рівні» [34], вважають Є.М. Романів, Р.Л. Хом'як та А.С. Мороз. Авторський підхід базується на наступних міркуваннях. Вчені-теоретики і практики різних часів прикладають зусиль до визначення сутності фінансового контролю як окремої складової господарського контролю, класифікації його видів та форм реалізації з урахуванням змін, характерних економіці відповідного періоду [23] і зважаючи на тривалий час дослідження даного питання відбулась певна модифікація розуміння сутності фінансово-господарського контролю та його форм, зокрема в частині обґрунтування економічної експертизи як його самостійної форми. Основою існування будь-якої держави в сучасному світі є її фінансова система в цілому і, зокрема, фінанси суб'єктів господарювання цієї держави як елементарні складові – фактичні формуючі цієї системи. «Економічну природу фінансів підприємства розкриває сукупність грошових відносин, які виникають між господарюючими суб'єктами у процесі їх створення і здійснення виробничо-фінансової діяльності» [65].

Отже, залежно від сфери охоплення управлінської діяльності, виділяють наступні галузі контролю: адміністративний, технічний, екологічний, та фінансово-господарський» [58]. В цілому підхід до даної

дераивації у різних наукових роботах може бути зведений до розгляду її в наступних аспектах:

- як самостійна діяльність або функція контролюючих органів;
- як система спостереження за фінансово-господарською діяльністю об'єкта управління;
- як сукупність заходів, що проводяться контролюючими органами з перевірки господарських операцій;
- як один з видів державного контролю;
- як функція системи управління фінансовими відносинами;
- як контроль грошовою одиницею в процесі об'єктивно існуючих грошових відносин.

Основним підходом, що розкриває зміст і сутність фінансового контролю на рівні з тим, що він є системою спостереження за фінансово-господарською діяльністю підприємства, установи, організації, держави, є ще й те, що це найважливіша функція управління фінансовою системою, яка має спеціальну цільову спрямованість, певний зміст і специфічні способи здійснення.

Таким чином, фінансовий контроль – це функція управління фінансовою системою, за допомогою якої суб'єкт, керуючий однією з ланок цієї системи, отримує повну і достовірну інформацію про відповідність певним визначеним нормам та ефективність її функціонування. Очевидно, що необхідність оперування достовірною інформацією про фінанси підприємств, установ, організацій, подолання злочинної системи в економічній сфері нашої держави потребує нових імпульсів та економічних інструментів, відповідно результативність яких буде залежати від ефективності здійснення фінансово-господарського контролю.

Отже, на виконання функції контролю, держава розробляє і вводить в економічну практику низку форм контролю, через які і реалізує прямо чи опосередковано контрольну функцію. В якості важливого елемента фінансово-контрольного механізму держави, що сприяє зниженню зростання

економічної злочинності, вирішенню господарських спорів, розглядається економічна експертиза прийнятих рішень з фінансових і господарських питань. Цей авторський підхід поділяє низка науковців, що визнають експертизу як складову наукового апарату фінансово-господарського контролю. Зазначимо, що інтеграція форм фінансового контролю – процес розвитку, результатом якого є досягнення єдності й цілісності середовища системи фінансового контролю, яка ґрунтується на взаємозалежності складових наукового апарату її окремих спеціалізованих елементів.

Однак, єдності підходів щодо місця економічної експертизи у науковому апараті фінансово-господарського контролю немає. Різні термінологічні розбіжності характерні для багатьох авторів, що розглядають форми, види, типи, галузі, прийоми або методи контролю. «Ці поняття часом вживаються як взаємозамінні: одні фахівці трактують форми контролю як складові його методу, а на думку інших, навпаки, методи контролю покладені в основу класифікації його форм», оскільки «з гносеологічної точки зору, різномірччя в термінології стримують подальший розвиток теорії контролю, викликаючи невизначеність основоположних понять» [36], – зазначав І.А. Белобжецький. Так, З. Б. Живко, І. О. Ревак, М. О. Живко відносять експертизу до окремих специфічних прийомів методу фінансово-господарського контролю [27], Ф. Ф. Бутинець, С. В. Бардаш, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко, Б. Г. Преображенський – до методів здійснення фінансово-господарського контролю [36], В. Д. Понікаров, І. В. Ялдин, М. В. Стаматіна, Ж. О. Андрейченко – спосіб використання спеціальних знань [57], хоча в іншому джерелі В. Д. Понікаров разом з О. М. Бандуркою та В. А. Лукіним відносить її до видів фінансово-господарського контролю [58].

Отже, відстоюючи позицію оцінки економічної експертизи як форми фінансового (фінансово-господарського) контролю, сформулюємо основні аргументи критики щодо зазначених підходів.

Під формою за її філософською дефініцією розуміють спосіб існування змісту, його внутрішню структуру, організацію і зовнішній вираз. Тоді як під методом мається на увазі

- ✓ спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя;
- ✓ прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо).

А під прийомом

- спосіб виконання або здійснення чого-небудь;
- певний захід для здійснення чого-небудь, досягнення якоїсь мети .

І. А. Белобжецький, також стверджує, що при «...трактуванні форм фінансово-господарського контролю потрібно виходити із співвідношення змісту і форми як загальних категорій, що відображають взаємозв'язок двох сторін реальності. Зміст представляє визначальну сторону предмета, а форма – його спосіб вираження і внутрішню організацію, що модифікуються зі зміною змісту.

Отже, під формами фінансово-господарського контролю слід розуміти способи конкретного вираження і організації контрольних дій, спрямованих на виконання функцій контролю» [55].

Отже, в контексті вищенаведеного доцільність використання економічної експертизи як форми фінансово-господарського контролю є доведеною реальією для дослідження і оцінки діяльності окремих підприємств, їх окремих підрозділів, а також управлінських систем щодо їх відповідності законодавчо-нормативним та регуляторним аспектам. Номінація концепту «економічна експертиза» в процесі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку відбувається шляхом прямого його називання. Основні завдання управління з метою подолання неплатоспроможністю подано у додатку Б.

В контексті даного дослідження продуктивним є твердження І. В. Перезової: «експертиза – самостійне дослідження, проведене з метою встановлення тих істотних обставин, для з'ясування яких потрібні спеціальні

пізнання, а не контрольні дії по відношенню до висновків ревізії» [60]. За допомогою експертизи відбувається перевірка виставленої гіпотези щодо наявного порушення, а не твердження ревізора як такі, – зазначає науковець. Тобто експерт виконує поставлене перед ним контрольне завдання, а не шукає додаткові докази, як це йому наказували в тридцятих і сорокових роках.

Слід зазначити, що методичні прийоми документальної ревізії активно використовуються в контрольній практиці при проведенні аудиту, інспектування, перевірок та економічних експертиз. Враховуючи відповідні зміни у загальній стратегічній направленості діяльності органів державної податкової служби України [79] актуалізації дедалі набувають питання оптимізації процедур податкового контролю, зокрема податкового аудиту.

Саме податковий аудит на сучасному етапі є дієвою формою виявлення окремих суб'єктів підприємницької діяльності, які приховують або мінімізують свої реальні доходи, уникають оподаткування. Натомість, слід зауважити, що момент проведення податкового аудиту та винесення висновків за його результатами є найсуперечливішим у взаєминах між платником податків і контролюючим органом [57]. А отже, при необхідності вирішення питань, що мають значення для здійснення податкового контролю, коли достовірність висновків у акті перевірки викликає сумнів або опротестовується суб'єктом господарювання, що перевіряється, тощо призначається економічна експертиза [64].

Окремі автори у своїх роботах взагалі не відносять правоохоронні органи та, відповідно, економічну експертизу, яка здійснюється на їх вимогу, до системи державного фінансового контролю. Контрольна діяльність правоохоронних органів стосується реального середовища, в якому відбувається факт, явище, подія економічного порушення, а отже саме вони є уособленням системи контролю.

Окрім того, саме застосування економічної експертизи підвищує ступінь ефективності контролю в фінансово-господарській сфері та здійснює

попереджувальний вплив на злочинну поведінку (як превентивна функція контролю) суб'єктів господарської діяльності, а також впливає на своєчасність виявлення фактично здійснених економічних порушень (як охоронна функція облікового процесу).

Тобто, механізм антизлочинних коригуючих впливів фінансового контролю заснований на використанні захисних властивостей, притаманних бухгалтерському обліку, а також податковому обліку, що ведеться на спродукованій бухгалтерським обліком інформації. Виявлення скоєних суб'єктами господарювання економічних порушень стає можливим лише за умови використання слідоутворюючої функції облікової діяльності – документування здійснених господарських операцій.

Економічна експертиза, що проводиться досліджуючи обліково-економічну інформацію щодо господарської діяльності окремого суб'єкта на факт виявлення неплатоспроможності, виходить з передумови об'єктивного відображення в даних бухгалтерського, податкового обліку та звітності будь-яких господарських операцій, фактів, процесів чи дій, що вуалюються під такі. В зв'язку з цим, в процесі проведення експертного дослідження обліково-економічної інформації продукується окремий масив судово-обліково-економічної інформації як система ознак виявлених невідповідностей нормам законодавчо-методичних актів, документальному підтвердженню господарських операцій тощо.

Окрім того, в процесі проведення експертного дослідження обліково-економічної інформації за визначеним експертним завданням можуть бути встановленими нові факти, обставини, що матимуть суттєвий вплив на застосування коригуючих контрольних впливів за результатами експертизи.

Економічна експертиза безумовно є формою реалізації фінансово-господарського контролю, в тому числі з метою боротьби з економічною та податковою злочинністю. Доцільність її використання є доведеною реальією для дослідження і оцінки діяльності окремих підприємств, їх окремих підрозділів на виявлення справедливості платоспроможності та її , а також

управлінських систем щодо їх відповідності законодавчо-нормативним та регуляторним аспектам. Номінація концепту «економічна експертиза» в процесі фінансового контролю на сучасному етапі розвитку відбувається шляхом прямої дії.

Доречно зауважити, що в правоохоронній діяльності, яка пов'язана з виявленням і розслідуванням економічних і податкових правопорушень, в даний час різною мірою використовуються практично всі існуючі форми контрольно-фінансової діяльності: документальна ревізія, інспектування, аудит, економічна експертиза та податкова перевірка, які ґрунтуються на даних бухгалтерського обліку. Тому доцільно дослідити інформаційні джерела для проведення економічної експертизи діяльності підприємств на етапі неплатоспроможності.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Обліково-аналітична система, як інформаційний ресурс дослідження неплатоспроможності підприємств

Формування обліково-аналітичної системи забезпечення фінансової стійкості промислових підприємств являє собою комплекс облікових, аналітичних та контрольних процедур виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про стан відповідних елементів системи управління підприємством.

Система обліково-аналітичного забезпечення фінансової стійкості промислових підприємств формується на підставі наступних основних принципах:

- достатнього висвітлення, який передбачає, що дана система повинна мати відповідну аналітичну інформацію про фактичні та потенційні наслідки фінансово-господарських операцій здатних вплинути на відповідні управлінські рішення, які приймаються на її основі управлінським персоналом;
- комплексності, передбачає використання відповідних методів та інструментів для побудови цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення;
- системності, який враховує багаторівневу структуру системи з погляду її функціональності, а також специфічні властивості різних рівнів аналітичної системи.

Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачена система заходів, що застосовуються до боржника, з метою відновлення платоспроможності та задоволення вимог кредиторів. Такою системою заходів служать процедури

неплатоспроможності, спрямовані на відповідне задоволення кредиторів і поліпшення фінансового становища суб'єкта господарювання [33].

Система дослідження неплатоспроможності являє собою елементи правових норм, спрямованих на фінансово-економічне оздоровлення фінансово-господарської діяльності промислового підприємства та захисту законних вимог його кредиторів щодо погашення зобов'язань. Моніторинг фінансового стану підприємства-боржника відіграє важливу роль у запобіганні банкрутства та знаходження відповідних заходів щодо відновлення його платоспроможності, одним з яких є досудова санація промислового підприємства-боржника.

Одним із важливих елементів є формування достовірного інформаційного забезпечення для здійснення фахівцями аналізу, різноманітних розрахунків економічних показників, діагностики, прогнозів, та прийняття на їх основі ефективних рішень, що дозволять своєчасно запобігти виникненню неплатоспроможності та банкрутства, чи вивести підприємство з кризи. Як джерела отримання інформації, що характеризують внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, можуть використовуватись установчі документи, організаційно-розпорядча документація, нормативно-правові акти, що регулюють діяльність суб'єкта господарювання, матеріали аудиторських та податкових перевірок, а також, у випадку порушення судової справи про банкрутство, звіти арбітражних керуючих тощо.

Однак, основою інформаційної бази, що використовується для прийняття рішень, як у звичайних, так і в кризових умовах діяльності підприємств, є, в першу чергу, дані облікової системи, серед яких показники фінансового, управлінського, статистичного та податкового обліку. Зазвичай основний обсяг даних в умовах неплатоспроможності та банкрутства підприємств отримується безпосередньо з фінансової звітності. Як зазначає Гринчишин Я. М. [25], перевагою показників, отриманих з фінансових звітів, є їх уніфікованість, висока ступінь надійності та чітка регулярність формування (у встановлені нормативні терміни). Цінність та значимість при

прийнятті управлінських рішень облікової інформації, отриманої внаслідок аналізу фінансової звітності, підкреслює й Садовська І. Б. [74].

В обліково-аналітичній системі в забезпеченні фінансової стійкості промислового підприємства в цілях дослідження неплатоспроможності вітчизняні науковці пропонують ведення облікового процесу за кожною законодавчо встановленою процедурою попередження банкрутства [46]:

- ✓ система спостереження;
- ✓ система фінансового оздоровлення;
- ✓ система зовнішнього управління;
- ✓ система конкурсного управління операційною діяльністю;
- ✓ система правового врегулювання.

Специфічні особливості ведення облікового процесу визначені Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Після визнання підприємства неплатоспроможним облік ведеться на підприємстві самостійно, аж до настання банкрутства. Ведення облікового процесу в період процедур банкрутства промислового підприємства покладено на арбітражних керуючих, виконуючих повноваження внутрішніх органів управління підприємства-боржника [19].

Обліковий процес здійснюється на підприємстві-банкруті протягом усього терміну ведення процедур банкрутства в повній відповідності з вимогами нормативно-правових актів. Специфіка облікового процесу на підприємстві, щодо якого були введені процедури банкрутства, обумовлена передусім складом та змістом обліково-аналітичною інформацією та складом користувачів обліково-аналітичною інформацією.

Якісні характеристики інформації зумовлюють її корисність для прийняття відповідних управлінських рішень. Однак, потрібно враховувати, що наявність властивостей не може повною мірою гарантувати існування раціонального інформаційного забезпечення – необхідне комплексне оптимальне співвідношення інформаційної системи, комунікативного середовища та інформаційних технологій.

Розглянемо детально взаємозв'язок етапів визначення неплатоспроможності з обліковими інформаційними джерелами.

Рис. 2.1. Інформаційне забезпечення дослідження фінансового стану підприємства для виявлення неплатоспроможності

Представлені види інформації формуються в системі бухгалтерського обліку підприємства та відображаються в первинних документах, облікових регістрах та формах звітності. Цілком очевидно, що використання первинних документів для оцінки фінансового стану підприємства ефективно відображає платоспроможність, ліквідність, ділову активність, фінансову стійкість і загалом формує ефективність діяльності.

Враховуючи вище наведене, розглянемо значення управлінського обліку у системі інформаційного забезпечення підприємства в умовах неплатоспроможності та банкрутства, що проявляється у трьох основних аспектах (рис. 2.2) [61, с. 10].

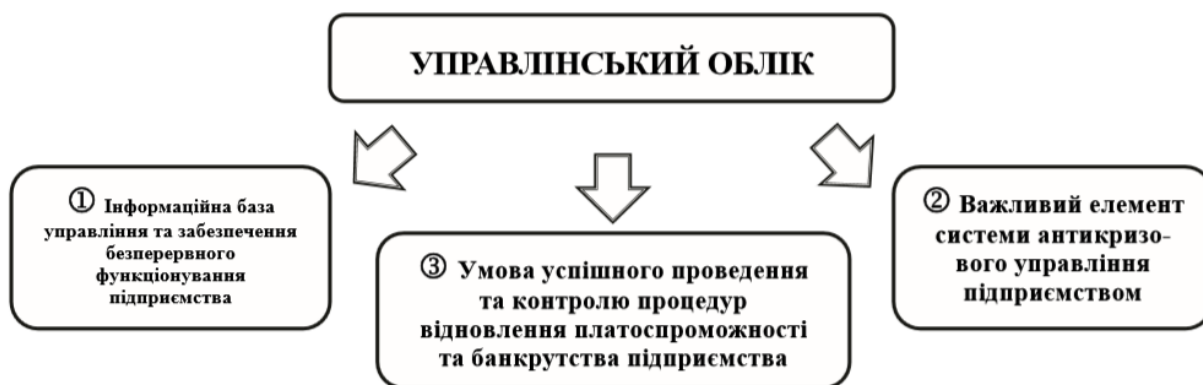

Рис. 2.2. Управлінський облік у системі інформаційного забезпечення підприємства в умовах неплатоспроможності

Насамперед, зазначимо, що існування ефективно організованої системи управлінського обліку є запорукою безперервного функціонування будь-якого підприємства. Це зумовлено тим, що однією з причин виникнення неплатоспроможності, і, як наслідок, банкрутства є прорахунки чи помилки керівництва або відповідальних фахівців, які можуть бути результатом відсутності, обмеженості чи недостовірності інформаційних ресурсів.

Здійснюваний на основі даних управлінського обліку контроль співвідношення постійних і змінних витрат, точки беззбитковості, структури і динаміки дебіторської та кредиторської заборгованості – є найбільш актуальними на сьогодні напрямками посилення управлінської складової в діяльності підприємств [92, с. 166-167], тому недооцінка ролі управлінського обліку призводить до нераціонального використання не лише інформаційних, але й інтелектуальних, організаційних та фінансових ресурсів підприємства, необґрунтовано підвищує витрати, які в свою чергу призводять до зростання собівартості продукції, знижують її конкурентоспроможність та результативність всього підприємства [40, с. 42], що в подальшому може призвести до неплатоспроможності та банкрутства.

У сучасних умовах використання комп'ютерів відбувається економія робочого часу спеціального експерта на розрахунок прогнозу ймовірності неплатоспроможності об'єкта аудиту, що робить експертні послуги доступнішими. Застосування електронного ведення обліку і автоматична

синхронізація з спеціальними аналітичними програмами дозволяє вивчити господарську діяльність підприємства та швидко знайти проблемні місця за допомогою автоматизованої обробки облікової інформації.

Для належного функціонування в сучасних умовах промисловим підприємствам, однією з умов є відповідне формування обліково-аналітичної системи, застосування запропонованих принципів якої має забезпечити достовірність і повноту аналітичної інформації для зацікавлених внутрішніх та зовнішніх користувачів. Для всіх учасників фінансово-господарського процесу, формування обліково-аналітичної системи на підприємстві-банкруті, викликає певні труднощі, тому що фінансово-господарський процес на промисловому підприємстві є безперервним, а операційна діяльність здійснюється за циклічними ознаками на неплатоспроможному підприємстві.

Керівництву підприємства необхідно постійно здійснювати контроль за системою бюджетів і центрами відповідальності витрат, проводити факторний аналіз відхилень, своєчасно вносити відповідні коригування, що дасть можливість у ході контролювання прискорити прийняття управлінських рішень про управління витратами.

Під час планування визначається перелік витрат і видатків, які необхідно здійснити. Далі на основі ґрунтовного аналізу необхідно їх проранжувати щодо черговості здійснення. Найвищий ранг присвоюється тим видаткам, від яких безпосередньо залежить функціонування підприємства – це видатки на:

- ✓ підтримання мінімально необхідного обсягу виробництва;
- ✓ на енергоресурси;
- ✓ оплату праці;
- ✓ податкові платежі.

Для контролю за рівнем платоспроможності підприємства використовується запланована величина поточних зобов'язань. Дана величина умовно розподіляється на кожен вид витрат підприємства. Такий розподіл виконується експертно, в тому числі він може бути пропорційним.

У короткостроковому періоді, який складає не більше однієї декади, при виконанні бюджетів заплановані видатки здійснюються в порядку їх черговості, яка визначена згідно з ранжуванням, виконаним під час планування. У процесі виконання бюджетів відбувається другий етап ранжування запланованих видатків, який полягає у визначенні черговості їх оплати.

Оплата запланованих видатків коригується відповідно до фактичної можливості підприємства на поточний момент. Слід зазначити, що оплата видатків може відкладатися не більше, ніж на 3 місяці. Зазначений термін у вітчизняному законодавстві (Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом») є граничним для порушення кредитором справи про визнання позичальника банкрутом. З метою збереження досягнутого рівня ліквідності та платоспроможності необхідно контролювати значення відповідних показників, що їх характеризують.

При цьому необхідно обрати певний показник, який характеризуватиме платоспроможність підприємства і контролювати його значення у кожен момент господарської діяльності підприємства.

При виконанні бюджетів підприємства фактичний рівень платоспроможності може не відповідати бажаному (плановому). Тому слід перевірити, чи може здійснення певних видатків привести до погіршення платоспроможності до небажаного рівня – якщо так, то в періоді, тривалість якого перевищує одну декаду, не здійснюються видатки з найменшим рангом у даному періоді.

Відтак необхідно кожен раз оцінювати фактичний рівень платоспроможності, а в разі отриманого відхилення коригувати здійснення витрат та оплату видатків. У випадку, коли в поточному періоді рівень платоспроможності не відповідає бажаному чи плановому і при цьому підприємство не отримало певні товари (роботи чи послуги) видатки на здійснення яких мають найменший ранг, то для забезпечення

платоспроможності на плановому рівні їх отримання відкладається до наступного періоду, в якому буде здійснене нове ранжування відповідно до поточних потреб підприємства.

Заплановані видатки проранжовано відповідно до черговості їх здійснення в даному періоді. Під час виконання бюджету здійснюється ранжування видатків за черговістю їх оплати, що дозволить виконати обов'язкові платежі, що забезпечують діяльність та при наявності вільних коштів проводити додаткові розрахунки, які безпосередньо не формують операційну діяльність (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Ранжування видатків за черговістю їх здійснення

Найменування статей бюджету	Ранг	Найменування статей бюджету	Ранг
Виробничий бюджет:		Поточні ремонти	
Електроенергія	1	Транспортні витрати	8
Еноргоресурси	2	Обслуговування касового апарату	11
Заробітна плата з нарахуваннями	3	Юридичні, аудиторські послуги	10
Сировина	4	Капітальні ремонти	9
Паливо	5	Послуги транспортного відділу	6
Платежі до бюджету	1	Послуги банку	12
Послуги сторонніх організацій	7	Матеріальна допомога фізичним особам	13
Наукові роботи	9	Витрати на утримання соціальної сфери	14
Витрати на охорону навколишнього середовища	2	Невиробничий бюджет:	
Підписка на періодичні видання	10	Податок на прибуток	1
Послуги відділу корпоративного управління	8	ПДВ	1

При виконанні бюджетів підприємства може мати місце перевищення фактичної величини грошових коштів над плановим значенням. Дану величину можна спрямувати на оплату раніше відкладених видатків. Тому в ситуації, коли здійснення запланованих видатків може призвести до погіршення платоспроможності підприємства до небажаного рівня, не здійснюються видатки з найменшим рангом у цьому періоді. Отже, контролю

за рівнем витрат і видатків передусе аналіз, на основі якого здійснюється їх ранжування.

Такий контроль має на меті збереження досягнутого на підприємстві рівня ліквідності та платоспроможності. Очевидно, що для того, щоб такий контроль був дієвим та ефективним, його здійснення повинно бути в режимі реального часу (інтерактивному режимі), а засобом при цьому виступатиме процес бюджетування.

Зміцнення аналітичного дослідження неплатоспроможності в Україні, його наближення до міжнародних стандартів та принципів вимагає актуалізації здатності та ефективності використання новітніх технологій на основі використання персональних комп'ютерів. Використання інформаційних технологій є не тільки актуальним завданням і найважливішим фактором успішної роботи аналітика, економічного експерта та аудитора.

У обліково-аналітичній системі в забезпеченні фінансової стійкості промислового підприємства в цілях прогнозування неплатоспроможності, незалежна перевірка дозволяє зробити висновок про достовірність показників, які включені до реєстру вимог кредиторів, законності введення відповідних процедур банкрутства. При цьому способи отримання доказів ґрунтуються на аналітичній інформації, яка формується за допомогою бухгалтерського обліку в рамках обліково-аналітичної системи. Запропонована система обліку, аналізу та незалежної перевірки, створена на принципах ефективності, результативності та дієвості, дозволяє сформувати достовірну та оперативну інформаційноаналітичну базу, яка буде сприяти належному управлінню фінансово-господарською діяльністю промислового підприємства-банкрута.

2.2. Методи превентивного антикризового контролю на підприємстві

Превентивне антикризовий контроль суб'єктів господарювання – це тип управління, що відрізняється комплексним і стратегічним характером, спрямований на виявлення ознак попередньої кризи та створення відповідних передумов для їх своєчасного попередження за допомогою використання всього потенціалу фінансового менеджменту з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта господарювання, недопущення ситуації його банкрутства.

Результатом взаємодії всіх елементів системи економічних відносин підприємства є сукупність виробничо-господарських факторів, яку характеризують системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів. Часто виникають ситуації, коли через об'єктивні причини тимчасово погіршуються основні показники, що характеризують платоспроможність, фінансову стійкість, прибутковість, що знаходять пояснення як прояв ознак окремих видів криз.

Для попередження та недопущення розвитку таких кризових явищ, а тим більше їх поглиблення й виникнення комплексної стратегічної кризи підприємства, керівникам і власникам суб'єктів господарювання необхідно забезпечити виконання комплексу заходів, що передбачають використання внутрішніх та зовнішніх джерел і важелів, що дадуть змогу не лише стабілізувати ситуацію, а й забезпечити високоякісне та кількісне зростання основних характеристик та показників його фінансового стану.

У значній мірі джерела реалізації антикризових заходів розглядає О. Терещенко, який стверджує, що мобілізація внутрішніх джерел має відбуватися в двох напрямках:

- ✓ збільшення вхідних грошових потоків за рахунок зростання виручки від реалізації продукції чи реструктуризації активів (здача в оренду основних

фондів, використання зворотного лізингу, мобілізація прихованих резервів, рефінансування дебіторської заборгованості);

✓ зменшення вихідних грошових потоків (зниження собівартості готової продукції, скорочення витрат, що не належать до валових, та відмова від інвестиційної діяльності).

Серед зовнішніх джерел подолання неплатоспроможності О. Терещенко виокремив: банківське кредитування, збільшення статутного фонду (шляхом збільшення кількості акцій, зростання номінальної вартості, обміну облигацій на акції), цільові внески на безповоротній основі [84, с. 19].

У процесі досліджень синтезовано ключові заходи з дослідження діяльності підприємства різними контролюючими органами з метою виявлення елементів неплатоспроможності. Подолання елементів неплатоспроможності – забезпечення найнижчої ціни та досягнення бажаної результативності (ефекту) на основі оптимізації відповідних джерел (рис.2.3).

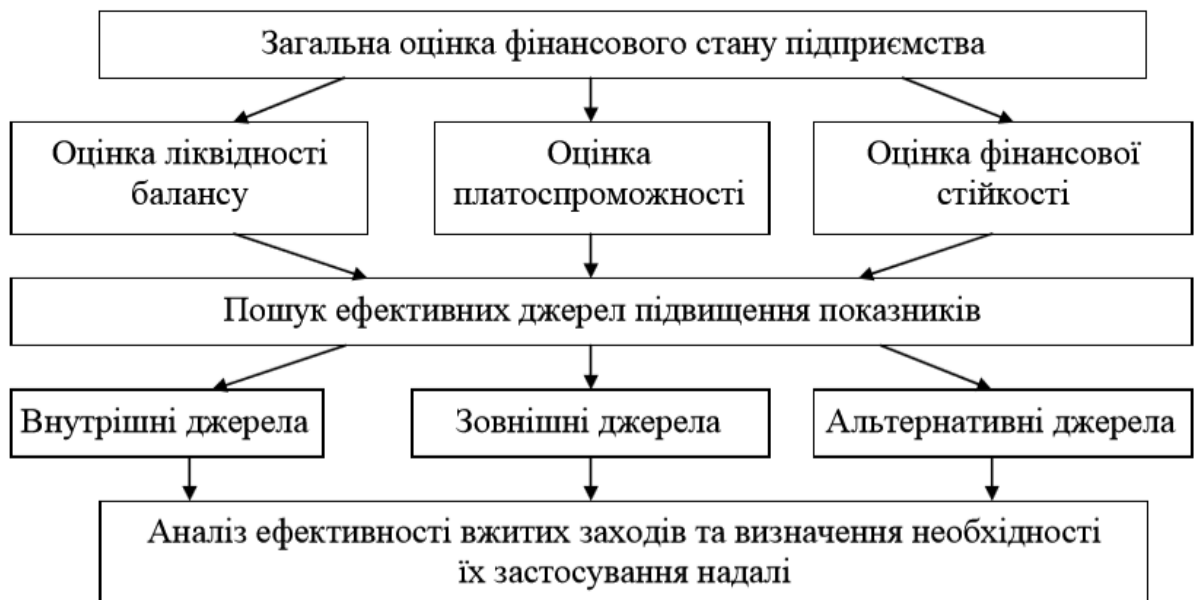

Рис. 2.3. Схематична послідовність дій при виявленні елементів неплатоспроможності

Залучення альтернативних або зовнішніх джерел подолання елементів неплатоспроможності для вітчизняних підприємств – надто складна і

важкодоступна процедура. Комерційні банки мало довіряють вітчизняним підприємствам і, перестраховуючись, дають кошти лише під великі відсотки.

Виявити початкові етапи неплатоспроможності можна за допомогою аудиторської перевірки. При чому аудит може проводитися для дослідження інших елементів діяльності підприємства, а як наслідок встановлено факти часткової неплатоспроможності. Для цього доцільно здійснити вибір відповідної методики реалізації цього завдання та сформуванню аудиторський документ, який би забезпечував її застосування. Таким документом, на наш погляд, може бути анкета попереднього оцінювання фінансового стану підприємства та ідентифікації загрози припинення діяльності.

До укладання договору на проведення перевірки аудитор здійснює попередній огляд фінансової звітності. Застосування анкети має на меті отримання загального уявлення саме про фінансовий стан підприємства. Пропонуємо застосовувати такі критерії ідентифікації фінансової кризи, загрози припинення діяльності та банкрутства:

– якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за одиницю, а різниця між абсолютно ліквідними активами і терміновими зобов'язаннями та сума чистого прибутку (збитку) менші нуля, підприємство характеризується фінансовою кризою;

– якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за граничне значення (скориговане значення запропоновано у розмірі 0,8), а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями менша нуля, це свідчить про загрозу припинення діяльності.

Законодавчо затверджена Методика поглибленого аналізу фінансового стану неплатоспроможного підприємства застосовується до суб'єктів господарювання, що знаходяться у процесі банкрутства. На першому етапі цього процесу господарський суд зобов'язує арбітражного керуючого провести поглиблений аналіз фінансового стану підприємства та подати за результатами аналізу звіт, у якому необхідно зробити висновок щодо санаційної спроможності підприємства або доцільності його ліквідації.

Порядок проведення аналізу визначений Методичними рекомендаціями [47], застосування яких вимагає ґрунтовних знань з обліку та розуміння суті фінансової звітності. У зв'язку з цим арбітражний керуючий може залучити до проведення аналізу аудитора.

Поглиблений аналіз фінансового стану неплатоспроможного підприємства може здійснюватись аудитором як окрема послуга, а також як складова аудиту діяльності у процесі банкрутства. Оскільки порядок проведення аналізу чітко регламентований, доцільно дослідити зміст Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [47] та проаналізувати особливості його застосування.

Методичні рекомендації розроблено з метою:

- визначення однозначних підходів під час оцінювання фінансово-господарського стану підприємств на предмет наявності ознак приховуваного, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства;
- своєчасного виявлення формування незадовільної структури балансу для здійснення випереджувальних заходів щодо запобігання банкрутству;
- здійснення аналізу для виявлення резервів підвищення ефективності виробництва та відновлення платоспроможності підприємств завдяки їх санації.

Формулювання мети Методичних рекомендацій передбачає можливість їх застосування не лише у процесі банкрутства, але й для його запобігання, а також для пошуку резервів подолання фінансової кризи. Зупинимось на основних аспектах проведення поглибленого аналізу фінансового стану підприємства.

Оцінювання фінансового стану за попередні два роки здійснюється з метою визначення тенденцій змін основних показників діяльності підприємства та відображається за допомогою таблиці, форма якої наведена в

методичних рекомендаціях. У першій частині таблиці вказують загальні показники, більшість з яких міститься у балансі та звіті про фінансові результати. На нашу думку, визначити тенденції зміни окремого показника на основі тільки двох значень за два роки, як запропоновано у таблиці, не можливо, необхідно мати значення хоча б за три роки. З іншого боку, велика кількість показників, щодо яких необхідно простежити тенденції, ускладнює аналіз.

У методичних рекомендаціях не вказано, які саме значення балансових показників необхідно відображати. Аналіз проводиться на основі даних за два попередні роки. Показники звіту про фінансові результати (доходи, витрати, прибуток) обчислюються за рік, з їх відображенням не виникає питань, тоді як показники балансу характеризують активи та пасиви на певну дату, а не за певний період, відповідно, кожен показник має два значення – на початок та кінець року.

Також виявлення ознак неплатоспроможності може відбутися при обчисленні коефіцієнта покриття та рентабельності продукції. Якщо коефіцієнт покриття перевищує одиницю при нульовій або позитивній рентабельності, то це може свідчити про наявність ознак фіктивного банкрутства. Основні задачі реалізації мети управління неплатоспроможністю підприємства подано у додатку В.

Щоб виявити ознаки неплатоспроможності, доцільно провести такі процедури: дослідити залишки та обороти кредиторської заборгованості за період, що аналізується, щодо усіх значних сум заборгованості перевірити, чи вказані у договорах ціни відповідають ринковим, а умови є вигідними для підприємства.

Якщо в результаті аналізу будуть виявлені факти виконання невігідних договорів, які призвели до неплатоспроможності, то необхідно вжити заходи щодо розірвання цих договорів та відшкодування завданих підприємству збитків (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Методика аналізу ознак неплатоспроможності

№ п/п	Перелік аналітичних процедур	Джерела аналізу	Методика
1	Визначення критерію відбору значних сум кредиторської заборгованості	Фінансова звітність	Розрахунок
2	Формування реєстру значних сум кредиторської заборгованості: що існували на початок періоду; що існували на кінець періоду; що виникли в цьому періоді та не увійшли в залишки	Оборотно-сальдові відомості по рахунках кредиторської заборгованості	Розрахунок, аналіз, порівняння
3	Перевірка відібраних сум кредиторської заборгованості за напрямками: наявність договорів з постачальниками; правильність документального оформлення заборгованості; перевірка фактів здійснення операцій, в результаті яких виникає кредиторська заборгованість (якщо це можливо); повнота і своєчасність розрахунків з постачальниками	Договори з постачальниками, рахунки, накладні, товарнотранспортні накладні, акти приймання-передачі, відомості інвентаризації, відомості про надходження та рух товарів, платіжні доручення, банківські виписки	Нормативно-правова перевірка, документальна перевірка, спостереження, арифметична перевірка, логічна перевірка
4	Скерування запитів постачальникам щодо підтвердження заборгованості та аналіз отриманих відповідей	Відповіді на запити щодо підтвердження сум кредиторської заборгованості	Порівняння, арифметична перевірка, логічна перевірка
5	Аналіз договорів та результатів здійснених операцій, за якими виникли значні суми заборгованості щодо: відношення до господарської діяльності; взаємної вигідності умов; відповідності цін ринковим цінам	Статут, перелік видів економічної діяльності, аналітична інформація про доходи та витрати, пов'язані з операціями, інформація із зовнішніх джерел про ринкові ціни	Нормативно-правова перевірка, документальна перевірка, логічна перевірка, порівняння
6	Аналіз впливу значних сум заборгованості на фінансовий стан	Фінансова звітність, реєстр значних сум кредиторської заборгованості	Розрахунок аналітичних показників

Аналіз факторів, що призвели до неплатоспроможності, та визначення доцільності санації підприємства відповідно до Методичних рекомендацій, здійснюється за такими напрямками:

1. Аналіз необоротних активів: вертикальний та горизонтальний аналіз необоротних активів підприємства; аналіз незавершеного будівництва; аналіз стану основних засобів підприємства; аналіз строку служби обладнання підприємства; використання виробничих потужностей.

2. Аналіз структури оборотних активів: вертикальний та горизонтальний аналіз оборотних активів підприємства; групування дебіторської заборгованості за строками її виникнення; аналіз простроченої дебіторської заборгованості.

3. Аналіз кредиторської заборгованості: структура поточної кредиторської заборгованості.

4. Аналіз прибутковості підприємства: формування чистого прибутку; аналіз структури прибутку підприємства; аналіз показників рентабельності; рентабельність окремих видів продукції.

5. Аналіз використання виробничого апарату та трудових ресурсів: аналіз витрат на виробництво; аналіз формування фінансового результату від операційної діяльності; аналіз структури виробництва продукції; аналіз трудових ресурсів підприємства.

6. Аналіз інвестицій та інновацій: аналіз технологічності структурних інвестицій в основний капітал; аналіз інноваційної активності підприємства.

7. Аналіз об'єктів житлово-комунального та соціально-культурного призначення.

При виявленні ознак неплатоспроможності доцільно провести антикризовий аудит. Антикризовий аудит у значній частині проблем, що підлягають розв'язанню, є ризикованим. У тих чи інших кризових ситуаціях виникає множина ризиків різних за змістом, характером і джерелами прояву. Зниження управлінського ризику вимагає застосування відповідних підходів, які повинні передбачати комплекс конкретних антикризових заходів для необхідної і можливої зміни умов діяльності суб'єкта господарювання.

Такий комплекс заходів складає зміст управлінської діяльності, що реалізується відповідними управлінськими рішеннями, які є провідним

елементом цього процесу. В основі методики управлінської діяльності лежить, зокрема, процесний підхід – ключова увага зосереджена на послідовності дій управлінської команди, що створює підґрунтя для застосування певної логіки та аналізу інформації.

Важливими умовами прийняття рішень є релевантні і нерелевантні інформаційні умови. Відоме визначення Норберта Вінера [14, с.338], згідно з яким інформацією вважаються дані, які знижують невизначеність у знаннях про об'єкт управління, зовнішнє середовище з погляду наслідків управління. Ризик конкретного управлінського рішення залежить не лише від наявної інформації, але й від того, яким чином аналізується і подається інформація.

В. Ступаков наголошує, що перевагою використання внутрішніх механізмів нейтралізації ризиків є більш висока міра альтернативності управлінських рішень, що приймаються, незалежно від інших суб'єктів підприємництва [80, с.254]. Слушною є думка І. Пилипенка та О. Редька, які наполягають, що ризик може мати кумулятивний ефект синергізму. Властивий ризик та ризик контролю є ризиками об'єкта перевірки і вони не залежать від аудитора, а ризик виявлення – це суб'єктивно притаманний ризик безпосередньо аудитора, перш за все виконавця процедур (того хто або планує перевірку або перевіряє). МСА рекомендують не зосереджуватися на визначення окремих видів аудиторського ризику, а посилаються на необхідність врахування комбінованої оцінки «ризиків суттєвого викривлення» [62, с.17].

Ризики як об'єкт антикризового управління – це ймовірність настання певних подій, які можуть негативно вплинути на досягнення підприємством встановлених цільових орієнтирів. Найповніша сукупність заходів антикризової діяльності охоплює такі послідовні етапи: аналіз ризиків, контроль за ризиками та фінансування ризиків. Кожний із цих етапів передбачає здійснення різноманітних організаційно-методичних заходів. На етапі аналізу ризиків здійснюється ідентифікація, квантифікація ризиків та

визначення послідовності подальших подій на підставі загальної оцінки ризику в даній конкретній ситуації.

Найскладнішим завданням, яке необхідно розв'язати у процесі управління ризиками, є підбір адекватних показників оцінки ризиків, індикаторів раннього попередження та формулювання критеріїв їх інтерпретації. Комплексна діагностика ризиків дає змогу простежити не лише їх розвиток та сфери поширення, а й негативні наслідки кумуляції таких ризиків, тобто взаємного їх впливу і нагромадження. Квантифікація ризиків передбачає застосування двох взаємопов'язаних аспектів: максимальний розмір збитків до якого може привести даний ризик та імовірність настання події, яка може причинити максимальні збитки.

Дослідники І. Пилипенко та О. Редько визначають, що ризик може мати кумулятивний ефект синергізму. Властивий ризик та ризик контролю є ризиками об'єкта перевірки і вони не залежать від аудитора, а ризик невиявлення – це суб'єктивно притаманний ризик безпосередньо аудитора, перш за все виконавця процедур (того хто або планує перевірку або перевіряє) [84].

Таким чином, методика превентивного оцінювання фінансового стану суб'єкта господарювання, повинна містити процедури ідентифікації фінансової кризи та загрози припинення діяльності і банкрутства. Запропоновано такі критерії оцінки: якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за одиницю, а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями та сума чистого прибутку (збитку) менші нуля, підприємство характеризується фінансовою кризою; якщо коефіцієнт поточної ліквідності менший за граничне значення (скориговане для підприємств), а різниця між абсолютно ліквідними активами та терміновими зобов'язаннями менша нуля, це свідчить про загрозу припинення діяльності.

Для впевнення в імовірності виникнення неплатоспроможності доцільно додатково дослідити середовище контролю, а саме:

- процес оцінки ризиків суб'єкта господарювання;

- інформаційні системи, в тому числі пов'язані з ними відповідні бізнес-процеси, що стосуються фінансової звітності, та обмін інформацією;
- процедури контролю та моніторинг заходів контролю.

Спосіб, в який реалізується внутрішній контроль, може бути різним залежно від розміру і складності структури, а розподіл внутрішнього контролю на п'ять складових забезпечує корисну концептуальну основу і дозволяє вивчити, як різні аспекти внутрішнього контролю суб'єкта господарювання можуть вплинути на аудит.

Внутрішній контроль, здійснюваний спеціальною службою підприємства або може бути покладений на окремих осіб, повинен бути спрямований на підтримання суб'єкта антикризового управління під час прийняття управлінських рішень. На ранніх стадіях розвитку підприємництва до їх компетенції відносили здійснення внутрішнього аудиту, однак згідно із сучасними моделями корпоративного управління, забезпечення життєдіяльності підприємства має бути спільним завданням служби контролінгу та внутрішнього аудиту.

Завдяки синхронному впровадженню цих інституцій можна сповна використати ефект синергізму, а отже це має бути одним із першочергових кроків побудови антикризового менеджменту [83, с.102–103]. Доповнюючи одна одну ці служби промислового підприємства виконують завдання контролю ризиків та контролінгу, що дає змогу максимально використати потенціал синергізму. Внутрішній аудит є дієвим, багатофункціональним (інтегрованим) засобом контролю призначеним забезпечити оптимізацію управлінських рішень.

Внутрішній аудит сприяє виявленню найсуттєвіших ризиків у фінансово-господарській діяльності підприємства, здійснює контроль ефективності ризик-менеджменту та оцінює потенціал ризику в системі інформаційного забезпечення керівництва. Служба внутрішнього аудиту має виконувати такі завдання:

- перевірка внутрішнього контролю, моніторинг його функціонування, а також надання рекомендацій щодо його вдосконалення;
- перевірка фінансової і господарської інформації, достовірності та зіставності показників бухгалтерського, управлінського, податкового обліку;

Цей елемент може включати перевірку способів, що застосовуються для визначення, виміру, класифікації цієї інформації і складання звітності про неї та конкретний запит щодо окремих статей, у тому числі детальне тестування операцій, залишків на рахунках і процедур.

- контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського, управлінського та податкового обліку;
- перевірка забезпечення збереження та умов зберігання запасів; - оцінювання економічності і продуктивності фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання та його окремих підрозділів та відповідності діяльності менеджменту інтересам власників (акціонерів);
- оцінювання адекватності системи внутрішнього контролю, її відповідності ступеня потенційного ризику, притаманного різним сферам діяльності;
- виявлення потенційних збитків, сприятливих умов для шахрайства, зловживань та незаконного привласнення активів підприємства;
- перевірка надійності та ефективності інформаційних систем та комунікацій;
- моніторинг дотримання працівниками підприємства строків документообігу, процедур проведення розрахунково-платіжних операцій;
- оцінювання дієвості антикризового контролінгу та адекватності заходів з управління ризиками;

- перевірка дотримання законів, нормативних актів та інших зовнішніх - вимог, а також політики, директив управлінського персоналу та інших внутрішніх регламентів.

Таке широке коло завдань не визначає відсутності та доцільності виконання процедур зовнішньої перевірки незалежними аудиторами. Навпаки, Міжнародним стандартом аудиту (МСА) 610 «Розгляд роботи внутрішнього аудиту» [47, с.780] встановлено, що роль внутрішнього аудиту визначається управлінським персоналом і його цілі відрізняються від цілей зовнішнього аудитора, призначенням якого є надання незалежного висновку щодо фінансових звітів суб'єкта господарювання. Незалежність внутрішнього аудиту та забезпечення виконання ним своїх функції може бути забезпечена лише за умов підпорядкування цієї інституції вищому рівню управління – ревізійній комісії, яка призначається з числа акціонерів або наглядовій раді. Висновки служби внутрішнього аудиту використовуються управлінським апаратом.

За таких умов перевірка ефективності діяльності менеджменту підприємства стане головним завданням служби внутрішнього аудиту. Необхідність такої роботи зумовлена тим, що помилки менеджменту є суттєвим чинником ризику, а несвоєчасне реагування та виявлення помилкових рішень унеможлиблює їх корекцію. Внутрішній аудит виконує завдання з перевірки системи внутрішнього контролю, підтримки корпоративного управління та сприяння антикризовому менеджменту.

Що стосується розповсюдження системи внутрішнього аудиту в Україні, то, як правило, такі служби створені банківськими установами, холдингами і корпораціями з іноземними інвестиціями, які мають розширену структуру відділень, філій та представництв. Натомість для підприємств така практика не є поширеною. За дослідженнями, проведеними Міжнародною фінансовою корпорацією у 51,3% акціонерних товариств України служба внутрішніх перевірок підпорядковується виконавчим органам товариства, у той же час в економічно розвинених країнах 55% таких служб підзвітні

аудиторському комітету, який діє при раді директорів компаній, 22% – виконавчому керівництву і 25% – фінансовому директору чи контролеру. Переважна більшість підприємств не має у структурі служби внутрішнього аудиту.

Відповідно до МСА 570 «Безперервність» [47, с.623] при підтвердженні достовірності фінансової звітності аудитор повинен визначити, чи існують події або обставини та відповідні ділові ризики, що можуть поставити під сумнів здатність суб'єкта господарювання продовжувати свою діяльність на безперервній основі. Зі сторони інвесторів, однією з умов є проведення аудитом тестування на наявність ознак чи подій, що можуть підвищувати ризик банкрутства підприємства або його неплатоспроможності.

Тому аудит є дієвим інструментом контролю з питань запобігання неплатоспроможності підприємств. Аудитори завжди переслідують дві основні мети: оцінити умови виникнення і зниження інформаційного ризику до прийняттого рівня; оцінити і понизити до прийняттого рівня аудиторський ризик.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДІЯЛЬНОСТІ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Організація і методика економічної експертизи діяльності неплатоспроможних підприємств

В умовах економічної кризи сучасної економіки багато підприємств зменшують обсяги виробництва продукції, згортають свою діяльність, стають неплатоспроможними та банкрутують. Вони, як ніколи раніше, відчувають на собі вплив внутрішніх і зовнішніх ризикових факторів. Внаслідок значного впливу зовнішніх факторів на діяльність підприємства набуває актуальності процедура вчасного визначити кризового фінансового стану та виявлення резервів для відновлення платоспроможності таких підприємств.

Слід зазначити, що особливістю економічних порушень які призвели до неплатоспроможності підприємства є економічні інститути, а саме правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності. Тому, з метою визначення достовірності всього спектру інформації, що ґрунтується на основі, спродукованих у ході господарської діяльності, документів або з метою дослідження окремих ситуаційних питань господарської діяльності, зазначені інститути потребують ретельного дослідження фахівцем, що володіє спеціальними знаннями і незалежним від самої діяльності підприємства. Саме економічна експертиза спрямована на вивчення господарської діяльності підприємства, процесів формування фінансових показників за проведеними операціями та правильності відображення їх в обліку [39, с.118].

І. В. Перезовова зазначає, що «економічна експертиза здатна досліджувати сутність і поведінку, аналізувати, пояснювати, моделювати і прогнозувати об'єкти, визначати та формувати методи дослідження»

[56, с. 99]. Таким чином проведення економічної експертизи неплатоспроможних підприємств передбачає виявлення причин його виникнення, оцінку наявності чи відсутності ознак фіктивного банкрутства або його приховування, прогнозування виходу з кризового стану [63, с. 33]. Основні показники платоспроможності подано у додатку Д.

Під час проведення експертних досліджень для встановлення неспроможності виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом або відсутності платоспроможності підприємства експерту-економісту необхідно зібрати інформацію і проаналізувати:

- стан фінансово-господарської діяльності підприємства, структуру його балансу (задовільна або незадовільна) й обґрунтованість визнання підприємства неплатоспроможним;
- тенденцій щодо динаміки показників ефективності діяльності підприємства;
- можливості використання санаційних процедур для поліпшення фінансово-господарського стану та виведення його з неплатоспроможності;
- наявність економічної ознак дії із приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства.

Таким чином узагальнена методика економічної експертизи неплатоспроможних підприємств, полягає у поетапному здійсненні наступних кроків:

- на першому етапі – оцінка причини неплатоспроможності підприємства;
- на другому етапі – оцінка наявності чи відсутності ознак фіктивного, прихованого банкрутства чи доведення до банкрутства;
- на третьому етапі – оцінка можливостей забезпечення неплатоспроможного підприємства джерелами фінансування;
- четвертий етап – розробка заходів щодо виходу підприємства з кризового стану.

Оскільки платіжна неспроможність підприємства є ознакою його банкрутства [48] доцільно застосовувати наступний алгоритм дослідження фінансового стану, який фактично розпочинається з аналізу балансу підприємства (рис.3.1).

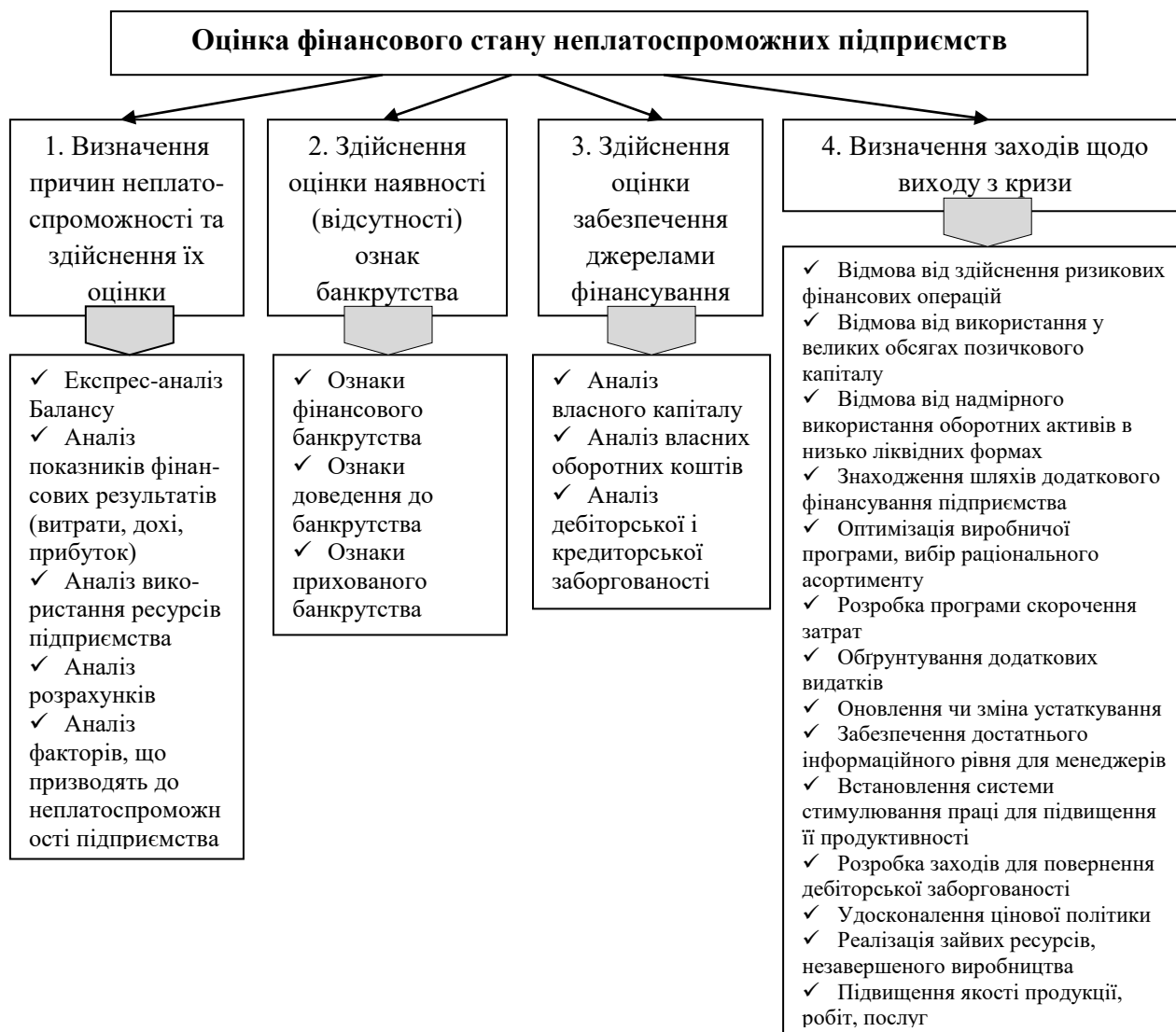

Рис. 3.1. Оцінка фінансового стану неплатоспроможних підприємств

Аналіз фінансового стану за звітний період починається з його загальної оцінки за даними балансу. Для цього проводиться експресаналіз, метою якого є поточна оцінка фінансового стану та динаміки розвитку підприємства.

Під час аналізу балансу неплатоспроможних підприємств основну увагу необхідно зосередити на наступних показниках: динаміка валюти

балансу та його структури; джерела власних коштів на основі коефіцієнтів автономії, фінансової стабільності, фінансового левериджу; забезпеченості власними коштами; структура кредиторської заборгованості, активи підприємства; структура оборотних засобів на базі коефіцієнта оборотності, часу обороту, коефіцієнта оборотності запасів та середньої тривалості одного обороту запасів; власні обігові кошти і платоспроможність. Далі аналізуються групи коефіцієнтів, що характеризують майновий стан підприємства, ліквідність і платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність діяльності.

Паралельно оцінкою неплатоспроможності проводять аналіз спроможності підприємства виходити з кризи. Послідовність проведення аналізу спроможності підприємства виходити з кризи зображено на рис. 3.2.

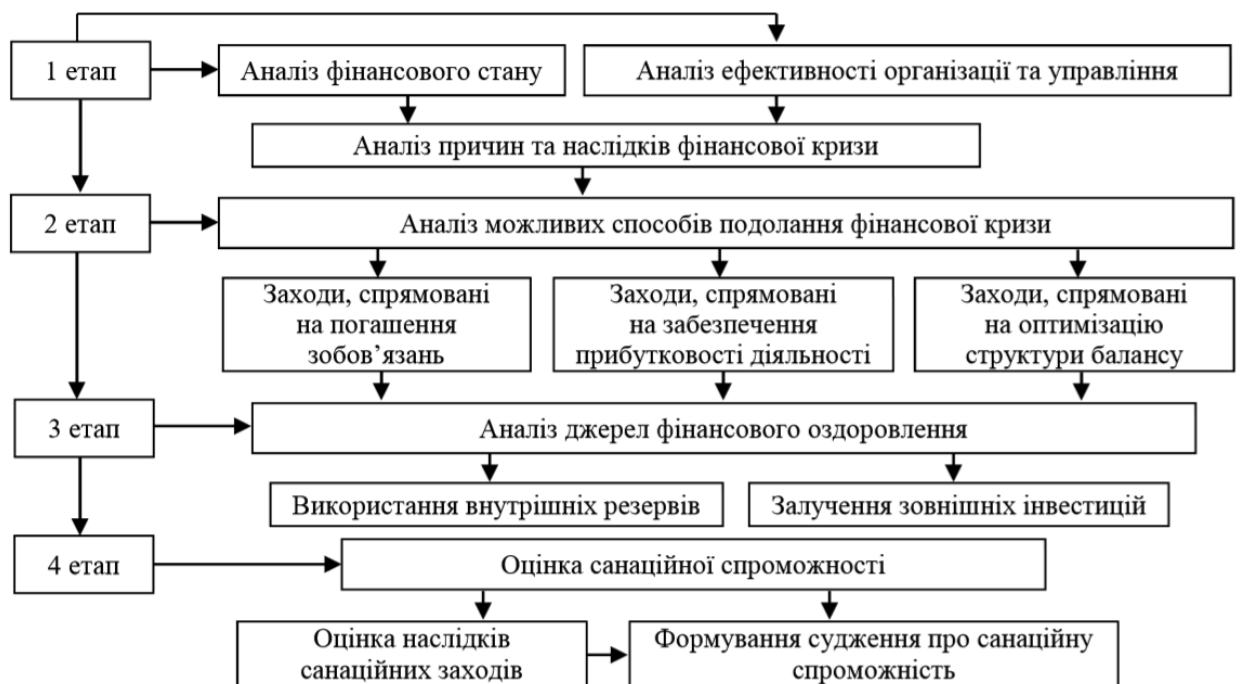

Рис. 3.2. Послідовність проведення аналізу неплатоспроможності підприємства в межах концепції виходу з кризи

Виділено 4 основні етапи оцінювання санаційної спроможності. На першому етапі експерт повинен здійснити аналіз фінансового стану суб'єкта господарювання для того, щоб виявити причини та ознаки фінансової кризи. Аналіз ефективності організації та управління дає змогу виявити внутрішні чинники кризового стану, рівень організації діяльності, координації між

підрозділами, забезпечення інформаційних потоків всередині підприємства. На другому етапі експерт повинен здійснити аналіз можливих способів подолання кризового стану, які розробляються керівництвом підприємства та можуть бути представлені у вигляді програми розвитку, бізнес-плану, стратегії діяльності тощо. Здійснення санації може відбуватись за рахунок внутрішніх резервів чи зовнішніх інвестицій. На третьому етапі експерт повинен оцінити обґрунтованість та достатність джерел фінансового оздоровлення. Четвертий етап передбачає здійснення експертом оцінювання санаційної спроможності на підставі інформації, отриманої на перших трьох етапах та прогнозування можливих наслідків санаційних заходів.

Отже, на основі результатів аналізу можна виділити головні ознаки, які вважаються негативними та можуть свідчити про неплатоспроможність підприємства:

- зменшення валюти балансу в динаміці за негативними ознаками; зниження темпів приросту оборотних активів порівняно з темпами приросту необоротних;
- перевищення позикового капіталу підприємства над власним;
- перевищення темпів приросту кредиторської заборгованості над дебіторською; зменшення частки власних оборотних коштів;
- перевищення темпів приросту позикового капіталу над власним.

Отже, на основі результатів аналізу можна виділити головні ознаки, які вважаються негативними та можуть свідчити про неплатоспроможність підприємства [75, с. 70]: зменшення валюти балансу в динаміці за негативними ознаками; зниження темпів приросту оборотних активів порівняно з темпами приросту необоротних; перевищення позикового капіталу підприємства над власним; перевищення темпів приросту кредиторської заборгованості над дебіторською; зменшення частки власних оборотних коштів; перевищення темпів приросту позикового капіталу над власним.

3.2. Порядок застосування аналітичних процедур у ході проведення економічної експертизи діяльності неплатоспроможних підприємств

Стійка тенденція до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств за умов економічної кризи привела до того, що процедура банкрутства стала масовим явищем, що охопило майже всі галузі. Типовою для багатьох підприємств є проблема неефективного управління ризиками та швидкого виявлення і використання додаткових шансів поліпшення діяльності. Наслідками цього можуть бути погіршення окремих параметрів діяльності підприємства та фінансова криза. Сьогодні зберігаються тенденції до збільшення кількості збанкрутілих та неплатоспроможних підприємств.

Виникнення неплатоспроможності є наслідком дії зовнішніх та внутрішніх факторів. Між цими факторами існує зв'язок, тому не можна концентруватися на одному з них, навіть дуже важливому, а слід розглядати й внутрішні, й зовнішні фактори, а також їх взаємодію. За допомогою аналізу зазначених факторів можна виробити тактику відвернення небезпеки банкрутства підприємства, а також обґрунтувати економічну стратегію ведення господарської діяльності. Одним з головних завдань управління в конкурентному ринковому середовищі є розробка конкретних заходів, спрямованих на подолання на підприємстві негативних тенденцій. Під час експертного оцінювання неплатоспроможності підприємства виділяють цілі діагностики. Зазначимо, що під діагностикою розуміють своєчасне розпізнавання симптомів фінансової кризи на підприємстві [37, с. 108].

Неплатоспроможність може виникнути на кожному етапі життєвого циклу конкурентної переваги підприємства. Тому під час здійснення діагностики неплатоспроможності підприємства виділяють етапи діагностики, а саме:

1. Систематизація основних факторів, що обумовлюють кризовий фінансовий розвиток підприємства.

2. Проведення комплексного фундаментального аналізу з використання спеціальних методів оцінки впливу окремих факторів на кризовий фінансовий розвиток підприємства.
3. Прогнозування розвитку кризового фінансового стану підприємства під негативним впливом окремих факторів.
4. Прогнозування здатності підприємства до нейтралізації неплатоспроможності за рахунок внутрішнього потенціалу.
5. Остаточне визначення масштабів кризового фінансового стану підприємства.

Так, одним із завдань економічної експертизи фінансового стану підприємств є своєчасне визначення ознак їх можливого банкрутства, яке пов'язане з неплатоспроможністю. Неплатоспроможність з фінансової точки зору означає, що підприємство поглинає ресурси або засоби кредиторів, їх товари, гроші та послуги; формує недоплати з податків та інших обов'язкових платежів. Ознаки наближення банкрутства та незадовільний фінансовий стан необхідно постійно тримати під контролем. Адже про це свідчать збитки від основної господарської діяльності, недостатність обігових коштів, ускладнення в одержанні комерційних кредитів, зменшення надходжень коштів від господарських операцій, падіння ринкової ціни цінних паперів випущених саме цим підприємством, неспроможність виконати свої зобов'язання. Відповідно до симптомів банкрутства підприємств виділяють причини банкрутства (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Причини виникнення неплатоспроможності

Так, якщо підприємство запобігатиме зазначеним причинам, воно може якоюсь мірою подолати неплатоспроможності, для чого необхідно розробити фінансову чи товарну допомогу від посередників, постачальників чи зацікавлених клієнтів, а також банків; створити вдосконалену систему керування підприємством та поліпшити якість продукції; більш чітко планувати роботу маркетингової служби, а також розвивати фінансовий менеджмент; погасити всі боргові зобов'язання; розробити план щодо оздоровлення економічної діяльності; зменшити витрати на виробництво продукції та підвищити якість продукції для збільшення своїх доходів.

Для прогнозування банкрутства підприємств, відповідно до поставлених цілей та етапів на основі звітних даних, у світовій практиці використовується система моделей. Аналітична оцінка найбільш поширених кількісних моделей передбачення неплатоспроможності представлена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Аналітична оцінка найбільш поширених кількісних моделей
експертної оцінки неплатоспроможності та специфіка їх застосування
в Україні

Назва	Переваги	Недоліки	Особливості застосування в Україні
Модель R	– простий механізм розрахунків, що достатньо висвітлений; – для підприємств, акції яких не котуються на бірж	на основі практичних досліджень деякі вчені припускають, що методика придатна лише за наявних ознак кризи	модель розроблена в Росії, що підвищує її придатність для вітчизняних підприємств
Двофакторна модель	найпростіша для розрахунків	розроблена виключно для США та повністю не враховує вітчизняні економічні умови; недостатність показників	
Модель Спрінггейта	– загалом похибка прогнозування не перевищує 10%; – не враховується ринкова капіталізація, коло підприємств не обмежується акціонерними товариствами	– показники точності прогнозування зменшуються з часом; – модель є модифікацією моделі Альтмана версії 1968 року, а остання є застарілою та непридатною для сучасного використання	Не враховуються фактори неекономічного характеру
Модель Альтмана	– для багатьох країн точність прогнозування склала 95%; – диференціація формул для підприємств, акції яких котуються та не котуються на бірж	– є емпіричною, не має під собою самостійної теоретичної бази; – коефіцієнти розраховані на основі статистики результатів діяльності підприємств США; – коефіцієнти для кожної галузі розраховуються окремо	– граничне число Z-показника через певні особливості національної економіки завищене; – коефіцієнт X4 неприйнятний через відсутність інформації про ринкову вартість акцій; не враховуються фактори неекономічного характеру
Модель Бівера	вперше використані статистичні прийоми	нормативні значення фінансових	не враховано ефективність

Продовження табл. 3.2

	у сполученні з фінансовими коефіцієнтами	показників не враховують галузеву специфіку підприємств	використання капіталу на підприємствах (оборотність, рентабельність); розрахунок коефіцієнта проводиться в статистиці
Модель Таффлера та Тішоу	передбачає використання комп'ютерної техніки	не враховує ринкову оцінку бізнесу (тобто котирування акцій)	в Україні може існувати лише як паралельна модель, тому що значення коефіцієнтів не пов'язані з галуззю
Модель О. Терещенк (2003 рік, Україна)	розрахунок інтегральної величини базується на шести показниках	недостатнє теоретичне, емпіричне обґрунтування критичних точок для окремих фінансових індикаторів	не адаптовано до підприємств; неоднозначність оцінок

3.3. Шляхи подолання неплатоспроможності підприємств на основі експертного дослідження

Відсутність у підприємства грошових коштів і матеріальних цінностей в загальному при наявності боргів – дуже рідкісна ситуація, яка має місце, якщо сума збитків дорівнює сумі власних і залучених коштів. Як вважає В. А. Малига, необхідно враховувати, що неплатоспроможність може бути касовою (відносною) та балансовою (абсолютною) [73, с. 21].

Як відзначає Роберт Хіт, якщо керівники та менеджери організації бажають уникнути криз та досягти скорочення ризиків, то вони повинні бути готовими до будь-яких кризових ситуацій. Ця готовність досягається за допомогою посилення реакції та відновлювальних систем. Завданням такої підготовки є обмеження загрози, а також поліпшення ситуацій задля більш ефективного функціонування [94].

Відтак, необхідність уникнення банкрутства є очевидною. Запобігання банкрутству як один із шляхів попередження банкрутства, наведений на рис. 1, передбачає покращання управління, підвищення ефективності виробництва і конкурентоздатності продукції, що випускається, підвищення

ефективності праці, покращання фінансово-економічних результатів діяльності. Таким чином, успіх реформування підприємства буде визначатись двома групами факторів: ефективністю створених державою умов та стимулів діяльності підприємства і запобіганням кризових явищ в економіці, а також ефективністю заходів, що приймаються підприємством по залученню і використанню ринкових механізмів і інструментів.

Шляхи подолання неплатоспроможності на будь-якому підприємстві включають в себе використання таких напрямів:

1) Попередження – передбачає застосування комплексної системи прогнозування та визначення ймовірності неплатоспроможності підприємства, яка у свою чергу передбачатиме:

- постійний моніторинг фінансово-господарської діяльності підприємства та середовища здійснення його діяльності (на мікро- та макрорівні) – визначення основних ендогенних та екзогенних факторів, що можуть спровокувати виникнення банкрутства (іншими словами виявлення всіх потенційних загроз);

- проведення діагностики ймовірності банкрутства підприємства, а саме, виявлення негативних тенденцій розвитку, критичних відхилень (експрес-діагностика, фундаментальна діагностика);

- запровадження на підприємстві системи раннього попередження та реагування, завдання якої полягатиме у своєчасному інформуванні керівництва про потенційні загрози та ризики;

- використання основних вітчизняних та зарубіжних методик прогнозування ймовірності неплатоспроможності та виникнення банкрутства підприємства (дискримінантний аналіз, експертна оцінка, SWOT-аналіз);

- запровадження на підприємстві прогнозування, як основного елемента визначення можливих кількісних і якісних змін стану підприємства (рівня розвитку в цілому, окремих напрямів діяльності) в майбутньому, а також альтернативних способів досягнення очікуваного стану [17, с. 41];

– використання на підприємстві стратегічного планування, яке забезпечує конкретизацію його стратегії (базової стратегії як генерального напрямку розвитку) і досягнення сформульованих цілей на основі використання наявних переваг і створення нових.

2) Запобігання неплатоспроможності – передбачає здійснення комплексу заходів, що підвищують рівень діяльності підприємства та його шанси на «виживання» в кризових умовах розвитку, а також сприяють недопущенню до критичного стану діяльності підприємства, і як наслідку до банкрутства, шляхом:

– забезпечення економічної безпеки підприємства з метою гарантування його стабільного і максимально ефективного функціонування та перспективу розвитку;

– запровадження та систематичне проведення контролінгу на підприємстві, як спеціальної та саморегулюючої системи методів та інструментів функціональної підтримки менеджменту через інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль та внутрішній консалтинг;

– здійснення антикризового управління, що передбачає використання арсеналу управлінських рішень для фінансової стабілізації діяльності підприємства у динамічних умовах сучасності;

– створення на підприємстві своєрідного механізму управління ризиками, що включає ідентифікацію ризиків, планування заходів щодо зменшення ризиків, моніторинг ризиків і контроль виконання заходів з їх зменшення, аналіз ефективності реалізованих заходів та накопичення досвіду.

– здійснення реінжинірингу, який базується на використанні сучасних інформаційних технологій для досягнення нових ділових цілей та передбачає докорінну перебудову ділових процесів для досягнення радикального поліпшення діяльності підприємства.

3) Подолання неплатоспроможності – передбачає активізацію всіх можливих способів та заходів недопущення ліквідації підприємства мобілізуючи всі наявні сили та ресурси, шляхом:

- проведення фінансової санації або фінансового оздоровлення підприємства шляхом послідовних взаємопов'язаних заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційного, соціального характеру, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи і відновлення або досягнення ним прибутковості та конкурентоспроможності;

- проведення реорганізації, тобто повної або часткової заміни власників корпоративних прав підприємства, зміни організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідації окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником;

- здійснення реструктуризації, тобто зміни структури підприємства, а також його елементів, що передбачає вдосконалення системи управління, фінансово-економічної політики компанії, її операційної діяльності, системи маркетингу та збуту, управління персоналом;

- ліквідація – припинення діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, визнаного арбітражним судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Для нормального існування підприємства в сучасних ринкових умовах, необхідно створення такої системи управління, яка чітко реагувала б на часті зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, розвиток і конкурентоспроможність партнерів, створення оптимальних трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, своєчасне прийняття управлінських рішень оперативного та стратегічного значення. Саме для недопущення кризового стану підприємств варто сформулювати адекватну реальним соціально-економічним процесам систему попередження, прогнозування та

подолання банкрутства підприємства, яка породжує здатність промислового виробництва до функціонування в умовах підвищеного ризику і загроз [15, с. 257].

До найважливіших першочергових заходів, спрямованих на поліпшення ліквідності активів підприємства, можна віднести:

- реалізацію частини основних фондів, що не беруть безпосередньої участі в процесі виробництва;
- використання зворотного лізингу; оптимізацію структури розміщення оборотного капіталу;
- стягнення дебіторської заборгованості, що є суттєвим резервом відновлення платоспроможності;
- рефінансування дебіторської заборгованості [71, с. 172].

Досить часто виживання підприємства в кризових умовах залежить від своєчасного і правильного рішення керівництва. І якщо негативний вплив зовнішніх загроз діяльності підприємства не завжди можна нейтралізувати, то шляхи виходу підприємства із кризи цілком і повністю покладено на керівництво і залежать від своєчасного реагування, вміння та знання, як запобігти подібній ситуації та не допустити банкрутства підприємства.

Конкретні шляхи виходу підприємств із кризової фінансової ситуації залежать від причин його неспроможності. Очевидно, що передумови банкрутства виникають задовго до настання небезпеки банкрутства. Першочерговими контрзаходами за умов кризи для всіх суб'єктів господарювання є такі: скорочення витрат, перегляд або зупинка інвестиційних проектів, оптимізація структури компанії.

Основним завданням у період кризи є активізація всіх дій не на отримання більшого прибутку, а на збереження та виживання підприємства за поточних умов господарювання. Основними контрзаходами та способами виживання в умовах кризи є:

- зниження величини поточних витрат та підвищення продуктивності;
- збільшення обсягу поточних доходів;

- оптимізація грошових потоків – збільшення надходжень і зниження відтоку коштів.

До способів зменшення поточних і довгострокових витрат можна віднести такі:

- ❖ відправлення працівників у відпустку за власний рахунок;
- ❖ скорочення штату; консервація основних фондів;
- ❖ консервація (заморожування) будівництва;
- ❖ зниження обсягу матеріальних запасів на складах;
- ❖ отримання від постачальників знижок за умови систематичних закупок невеликими партіями.

До способів підвищення прибутковості належать:

- ✓ ліквідація надлишків товарних запасів, які не будуть затребувані найближчим часом;
- ✓ продаж частини невикористаного устаткування або передача його в оренду.

Серед способів збільшення обсягів грошових надходжень варто відзначити:

- стягнення простроченої дебіторської заборгованості, відстрочку поточних платежів;
- отримання банківських кредитів (наприклад, під заставу обладнання або матеріалів в обороті).

Способами зниження обсягів поточних платежів можуть стати:

- ❖ внесення в договори з постачальниками умов про відстрочення поточних платежів;
- ❖ перегляд умов договорів, строк платежів по яких вже настав;
- ❖ отримання гарантій та забезпечення майбутніх операцій.

Таким чином, кризові умови господарювання зумовлюють необхідність розробки, формування і впровадження на підприємстві системи попередження, прогнозування та подолання банкрутства, яка покликана створити умови для ефективної діяльності підприємства і, в результаті,

досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику, шляхом своєчасного виявлення та послаблення дії різних небезпек і загроз.

Отже, превентивні заходи можуть забезпечити підприємство від виникнення неплатоспроможності шляхом попереднього виявлення кризових умов розвитку та застосування всіх необхідних контрзаходів для стабілізації його стану і поліпшення умов подальшого розвитку шляхом оздоровлення.

Оздоровлення неплатоспроможних підприємств – це комплекс послідовних взаємозв'язаних виробничо-технічних, фінансово-економічних, організаційних та соціальних заходів, спрямованих на виведення суб'єкта господарювання з кризи та відновлення або досягнення ним прибутковості й конкурентоспроможності.

Метою оздоровлення неплатоспроможних підприємств є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, поновлення ліквідності й платоспроможності сільськогосподарських підприємств, зменшення обсягів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу та формування фінансових ресурсів, необхідних для санаційних виробничо-технічних заходів. Упродовж останнього десятиріччя виникла низка проблем щодо ефективного функціонування аграрних підприємств.

Серед чинників, що негативно впливають на оздоровлення неплатоспроможних підприємств виділимо: відсутність ефективних реформ галузі та дотацій на розвиток, застарілу систему обліку продукції, неефективна система внутрішнього управління підприємств і морально та фізично застаріле обладнання. Поетапне оздоровлення неплатоспроможних підприємств сприятиме поліпшенню їх фінансового стану, протидії кризовим ситуаціям, нарощуванню обсягів виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції, обмеження ввезення імпортованих продуктів харчування, що у кінцевій меті гарантуватиме продовольчу безпеку країни. Етапи оздоровлення неплатоспроможного підприємства наведені на рис. 3.9.

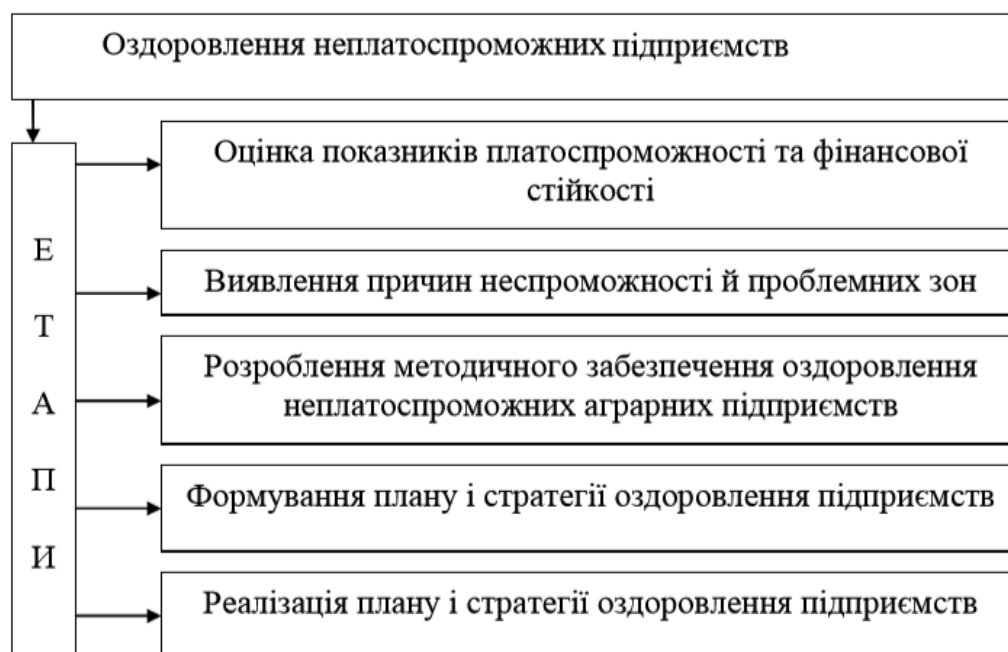

Рис.3.9. Етапи оздоровлення досліджуваного підприємства

Оздоровлювати неплатоспроможні підприємства можна за двома основними позиціями: оздоровлення наявного підприємства і створення нової організації на базі ресурсів неплатоспроможної організації. Враховуючи особливості нерівномірного формування фінансових ресурсів аграрних підприємств упродовж року, потрібно виявляти можливі джерела їх надходження.

Перспективним напрямком оздоровлення неплатоспроможних аграрних підприємств є забезпечення їх необхідною кількістю фінансових ресурсів: власними, залученими і позичковими, що прямо й опосередковано впливають на можливості та форму господарювання підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова А. С. Основні причини банкрутства підприємств України та заходи по запобіганню їх неплатоспроможності / А. С. Абрамова, О. В. Духніч // Молодий вчений. – 2017. – № 11. – С. 1092–1095.
2. Абрютіна, М.С. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: учеб. пос. [Текст] / М.С. Абрютіна, А.В. Грачев. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Дело и сервис, 2001. – 266 с.
3. Адамик Б.П. Особливості інституційної організації державного регулювання діяльності банків в Україні / Б.П. Адамик // Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу ТНЕУ. – 2013. – Том 14. № 2. – С. 6-11.
4. Адамик Б.П. Трансформація парадигми державного регулювання банківської діяльності в умовах фінансової кризи / Б.П. Адамик // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2010. – № 1. – С. 7-18.
5. Адамик О.В. Бюджетні асигнування та дотації суб'єктів державного сектора економіки: їх трактування з метою обліку та відмінності // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Випуск 14. – С. 141-145
6. Адамик, О.В. Інформаційні технології в комп'ютерних системах бухгалтерського обліку: проблеми організації даних та їх потоків // Бізнес Інформ. – 2016. – №10. – С. 348-353
7. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика: [Навч. посібн.] / О.Я. Базилінська. – К.:ЦУЛ, 2009. – 238 с.
8. Базилінська, О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика. – 2-ге вид: Навч. посіб. [Текст] / О.Я. Базилінська. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328с.
9. Бердар, М.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. [Текст] / М.М. Бердар. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
10. Битківська А. В. Управлінський облік у системі інформаційного забезпечення підприємства в умовах неплатоспроможності та банкрутства / А. В. Битківська, О. А. Петрик // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – № 4. –

С. 8–12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfipr_2016_4_4

11. Блаженкова Н. М. Формирование подсистемы стратегического управленческого учета на промышленном предприятии: автореф. дис. канд. экон. наук. – Київ, 2004. – 26 с.

12. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. – К.: Ника–Центр, Эльга, 2003. – 448с. 4. Большаков С.В. Основы управления финансами. – М.: ЧД ФБК–Пресс, 2000. – 54с.

13. Бланк, И.А. Основы финансового менеджмента [Текст] / И.А. Бланк. – В 2–х т. – Т.1. – К.: Эльга, 1999. – 590 с.

14. Бойко А. А. Неплатоспроможність підприємства: теоретичні аспекти [Електронний ресурс] / А. А. Бойко // Вісник соціально–економічних досліджень. – 2015. – Вип. 2. – С. 125–129 . – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2015_2_16

15. Булижин І. В. Історичний розвиток неплатоспроможності та банкрутства: компаративний аналіз світового й українського досвіду / І. В. Булижин // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – Вип. 17(2). – С. 55–58

16. Вітлінський В. В. Ризикологія в економіці та підприємстві: [монографія] / В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.

17. Внуковський Т.Н. Сучасна економіка: аналіз стану та перспективи розвитку: монографія: Т. 2 – Ставрополь: Центр науч. знання «Логос», 2012. – 289 с.

18. Вольвач Б. В. Ескіз правової політики у сфері неплатоспроможності та банкрутства / Б. В. Вольвач // Проблеми законності. – 2018. – Вип. 142. – С. 109–118

19. Воронкова Т. Є., Рибальченко Н. П. Банкрутство підприємства та шляхи його подолання Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» // № 2 (24), 2 т., 2017. – С. 39–43

20. Глушук О. М. Економічні та правові аспекти неплатоспроможності. Міжнародний збірник наукових праць. – 2015. – Випуск 1(19). – с. 104–109.

21. Гнилицька Л.В. Концептуалізація управлінського обліку як

інформаційної основи економічної безпеки підприємства / Л.В. Гнилицька // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – Вип. 2 (22). – С. 185–192.

22. Голов С., Пархоменко В. Новый план счетов: построение и применение // Бухгалтер, учет и аудит. – 2000. – №1. – С.4–24. 6. Голуб Г.Г. Оцінка ліквідаційного балансу банку // Фінанси України. – 2003. – №5. – С.133–140.

23. Голов С.Ф. Проблеми та перспективи реформування бухгалтерського обліку в Україні / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 11. – С. 15–23.

24. Голов С.Ф. Управлінський облік: [підручник] / С.Ф. Голов. – К.: Лібра, 2018. – 704 с

25. Гончарук Я.А. Аудит [Текст] : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / Я.А. Гончарук, В.С. Рудницький. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Львів : Оріяна–Нова, 2004. – 292 с.

26. Гринчишин Я. М. Багатоаспектна роль бухгалтерського обліку та звітності в антикризовому фінансовому менеджменті підприємств / Я.М. Гринчишин // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10 (1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(1\)_24](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(1)_24).

27. Гринчишин Я. М. Порівняльні аспекти фінансового оздоровлення неплатоспроможних підприємств в Україні та ЄС / Я. М. Гринчишин // Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 5. – С. 17–21.

28. Гринько П. Л. Дослідження зарубіжного досвіду проведення аналізу і процедур банкрутства унаслідок неплатоспроможності [Електронний ресурс] / П. Л. Гринько // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(1). – С. 379–383.

29. Дикань Л.В. Контроль і ревізія : [навч. посібник для студентів вузів] / Л.В. Дикань – Харків: Вид. ХНЕУ, 2013. – 394 с.

30. Довгань Д. А. Антикризове управління як спосіб запобігання та упередження неплатоспроможності корпорації / Д. А. Довгань // Вісник

Чернівецького торговельно–економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 3. – С. 152–156. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_3_28

31. Економічний аналіз: навч. посібник [Текст] / М.А. Болюх та ін.; за ред. М.Г. Чумаченка. – 2.вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2003. – 555с.

32. Жалко О.В. Банкрутство як наслідок впливу фінансової кризи на господарську діяльність підприємств / О.В. Жалко // Університетські наукові записки: Економіка. – 2010. – № 2. – С. 168–174.

33. Загурський О. М. Фінансовий аналіз: кредитно - модульний курс : навчальний посібник для студ. вузів / О. М. Загурський. – Київ : Центр учбової літ. (ЦУЛ), 2013. – 471 с.

34. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996–XIV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

35. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року N 2344–XII (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 31, ст.440.– Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

36. Калюга Є.В. Фінансово–господарський контроль у системі управління [Текст] : [монографія] / Є.В. Калюга ; М–во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун–т. – К. : Ельга : Ніка–Центр, 2002. – 360 с

37. Коваленко О. В. Застосування стандартів аудиторського контролю для попередження ймовірності банкрутства / О. В. Коваленко // Вісник соціально–економічних досліджень. – 2013. – Вип. 1. – С. 96–102.

40. Ковальчук Є.К., Панасюк В.М. Інформаційні ресурси в обліку та їх роль в підвищенні ефективності управління підприємством // Міжнар. зб. наук, праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2011. – Випуск 3 (18). – С. 93-101

38. Контроль і ревізія [Текст] : підручник для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закл. / Ф.Ф. Бутинець [та ін.] ; за ред. Ф.Ф. Бутиця. – 3–те

вид., допов. і переробл. – Житомир : Рута, 2002. – 544 с.

39. Кузьмін О., Мельник О. Нормативно–критеріальне забезпечення діагностики фінансового стану підприємства. *Фінанси України*. – 2013. – № 8. – С. 105–109.

40. Лапіна І. С. Управління фінансово–нестійкою компанією: конспект лекцій / І. С. Лапіна, О. С. Світлична. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – С. 60–62.

41. Литвин З. Б. Економічна експертиза як функція попередження економічних злочинів / З. Б. Литвин // *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. – 2017. – Вип. 6(2). – С. 118–122.

42. Марущак Л. Концептульні засади побудови управлінського обліку / Леся Марущак // *Галицький економічний вісник – Тернопіль: ТНТУ*, 2014. – Том 45. – № 2. – С. 122–127.

43. Масленніков Є.І. Економічна характеристика методів оцінки ліквідності балансу на підприємствах машинобудування та металообробки: [Електронний ресурс] / Є.І. Масленніков // *Економіка: реалії часу*. – 2012. – № 1 (2). – С. 59–64. – Режим доступу до журн.: <http://www.economics.opu.ua>

41. Масленніков Є.І. Звітність підприємств: [навч.–метод. посібн. для студентів вищих навч. закл.] / С.В. Філіппова, Є.І. Масленніков, О.В. Побережець, С.О. Черкасова. – Одеса: Прескур'єр, 2015 – 192 с

42. Масленніков Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є.І. Масленніков. – Одеса : Прес–кур'єр, 2015. – 316 с.

43. Масленніков Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є.І. Масленніков. – Одеса : Прес–кур'єр, 2015. – 316 с. 12

44. Мельник О. Г. Європейський досвід нормативно–методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності та банкрутства бізнес-організацій / О. Г. Мельник, М. Є. Адамів // *Економіка. Фінанси. Право*. – 2016. – № 10. – С. 28–33

45. Мельник Ю. М. Обліково–аналітична система в забезпеченні

фінансової стійкості промислового підприємства в цілях прогнозування банкрутства / Ю. М. Мельник // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 3. – С. 213–217. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2015_3_33

46. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики; [пер. з англ. / О. В. Селезньов, О. Л. Ольховікова, О. В. Гик, Т. Ц. Шарашидзе, Л. Й. Юрківська, С. О. Куліков]. – К.: «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2006. – 1152 с.

47. Наказ Мінекономіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [Електронний ресурс] / Інформаційний портал України. – Режим доступу: <http://uainfo.biz/legal/basert/ua-dmejur/index.htm>.

48. Наказ Міністерства транспорту України від 10.02.2003 № 92 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення системного економічного аналізу фінансово-господарської діяльності по здійсненню випереджувальних заходів запобігання банкрутству підприємств транспортно–дорожнього комплексу» [Електронний ресурс] / Інформаційний портал України. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basege/ua-smeaqu.htm>.

49. Наказ Міністерства транспорту України від 25.09.2002 № 686 «Про заходи по запобіганню банкрутства підприємств транспортно– дорожнього комплексу» [Електронний ресурс] / Інформаційний портал України. – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basege/uasmeaqu.htm>.

50. Новий тлумачний словник української мови в 4–х тт. / В. Яременко, О. Сліпушко. – К: Аконт, 2000.

51. Олександренко І.В. Основні причини банкрутства підприємств / І.В. Олександренко, Л.І. Іщук // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 222–226. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_2_37.

52. Панасюк В.М., Підлужна Н.М. Формування інформаційно-аналітичної бази підприємства // Проблеми економіки України. – 2006. – С. 79-83

53. Паскова О. Обліково–аналітичні аспекти банкрутства підприємства / О. Паскова // Роль молоді у процесі соціально–економічних перетворень

суспільства: вітчизняний та зарубіжний досвід: Збірник тез доповідей Міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції, 26.03.2015 р. – Харків: КНТЕУ, ХТЕІ КНТЕУ, 2015. – С. 232, 233.

54. Перезозова І. В. Номінативне поле концепту "економічна експертиза" в сучасних умовах його застосування в процесі здійснення фінансового контролю [Електронний ресурс] / І. В. Перезозова // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 150–156. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrch_2013_2_22

55. Перезозова І.В. Економічна експертиза як специфічна галузь знань / І. В. Перезозова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2013. – № 3(8). – С. 97–105.

56. Перезозова І.В. Експлікація податкового аудиту / І.В. Перезозова, Т.П. Фурса // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Фінансова безпека та стратегічний розвиток держави». – Полтава: Верстка, 2012. – С. 178–180.

57. Перезозова І.В. Інтеграція аудиту та інших форм контролю як спосіб розкриття та розвитку його невикористаних можливостей / І.В. Перезозова // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Ринок аудиторських послуг в Україні: стан і перспективи розвитку», 15–16 квітня 2010 р. – Івано-Франківськ. – С. 152–154. 16

58. Перезозова І.В. Структурна модель формування особистісного потенціалу експерта-економіста / І.В. Перезозова // Вісник Прикарпатського університету. Серія : Економіка. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип.9. – С. 116–121.

59. Перезозова І.В. Щодо проблемних питань пізнання наукового апарату економічного контролю / І.В. Перезозова // Розвиток бухгалтерського обліку, контролю та аналізу у сучасних концепціях управління : Міжнар. наук.-практ.конф., 19–21 травня 2011 р., м. Судак : [матеріали] – Сімферополь, ВД «АРІАЛ», 2011. – С. 210–212. 3

60. Петрик О. А., Битківська А. В. Управлінський облік в системі інформаційного забезпечення підприємства в умовах неплатоспроможності та банкрутства. – Економіка та фінанси. – 2016. – № 4. – С. 8–12.

61. Пилипенко І. І. Стандарти аудиту та етики / І. І. Пилипенко, О. Ю. Редько – К.: «Інформаційно–аналітичне агентство», 2017. – 277 с.
62. Пісьмаченко Л. М. Особливості аналізу фінансового стану неплатоспроможних підприємств / Л. М. Пісьмаченко, Н. М. Татаренко, В. В. Сперанська // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 7. – С. 32–36.
63. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755–VI (чинний: Редакція від 16.12.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> – Назва з екрану.
64. Поникаров В.Д. Судебно–бухгалтерская експертиза: Учеб.пособ. для студ. экон. и юрид. вузов / В.Д. Поникаров, И.В. Ялдин, М.В. Стаматина, Ж.О. Андрейченко. – Х. : РИФ «Арсис, ЛТД», 2002. – 240 с.
65. Пономарьов І. Ф. Прогнозування і планування показників фінансового стану платоспроможності підприємства [Електронний ресурс] / І. Ф. Пономарьов, О. А. Легченко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2008. – № 3. – С. 65–75.
66. Проскуріна Н. М. Фіктивне банкрутство як загроза економічній безпеці підприємства [Електронний ресурс] / Н. М. Проскуріна, Ю. В. Домашенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2011. – Вип. 2. – С. 174–183.
67. Протопопова Н.А. Облік операцій з припинення діяльності підприємства та відновлення його платоспроможності // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Вип. 197: в 5 т. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2006. – Т. 3. – С. 405–411.
68. Пшенична, А. Ж. Аудит : навчальний посібник / А. Ж. Пшенична. - К.: Центр учбової літератури, 2018. - 320 с.
69. Реєстр судових рішень[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vgsu.arbitr.gov.ua/pages/157>
70. Руденко Є.М. Сучасні тенденції банкрутства в Україні та заходи запобігання неплатоспроможності вітчизняних підприємств / Є.М. Руденко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 5. – С. 21–25.

71. Рядська В.В., Петраков Я.В. Аудит. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 416 с.
72. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: Учебник. – 5-е изд., перероб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 536 с.
73. Садовська І.Б. Обліково-інформаційне забезпечення управлінського аналізу / І.Б. Садовська // Вісник національного університету « Львів. політехніка». – 2009. – № 647. – С. 498–503.
74. Сватюк О. Р., Леськів Г. Я., Вовк М. В.. Банкрутство та кризові явища в діяльності організації. – Вісник Хмельницького національного університету. – 2017. - № 4. – с. 122–126
75. Серединська В. М. Аналітичне обґрунтування стратегії розвитку підприємства / В. М. Серединська // Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі : матеріали регіональної науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та студентів. – Тернопіль: Тернопільський національний технічний університет, 2014. – С. 70–71.
76. Скрипник М. І. Причини банкрутства підприємств: неефективний менеджмент чи обліково-фінансова безграмотність? [Електронний ресурс] / М. І. Скрипник, О. О. Григоревська, І. Л. Грабчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2017. – Вип. 27(3). – С. 123–126.
77. Столяренко О. М. Бухгалтерський облік діяльності підприємства в умовах неплатоспроможності [Текст] : монографія / О. М. Столяренко ; Житомир. держ. технол. ун-т. - Житомир : ЖДТУ, 2012. - 339 с.
78. Столяренко О. М. Вплив неплатоспроможності підприємства на його подальшу діяльність / О. М. Столяренко. – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/2265/1/Stolarenko.pdf>.
79. Стратегічний план розвитку державної податкової служби України на період до 2022 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sts.gov.ua/modernizatsiya-dpsukraini/strategichniy-plan-rozvitky>
80. Ступаков В. С. Риск-менеджмент / В. С. Ступаков, Г. С. Токаренко. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 288 с.
81. Сукрушева Г.О. Причини та наслідки банкрутства вітчизняних

підприємств у сучасних умовах / Г.О. Сукрушева, В.М. Папуцин // Економіка та суспільство. – 2017. – № 9. – С. 682–686.

82. Тарасенко, Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства: навч. посібник для студ. екон. спец. вищих навч. закл. [Текст] / Н.В. Тарасенко. – 2. вид., стер. – К.: Алерта, 2003. – 486 с.

83. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.

84. Терещенко О. О. Діагностика неплатоспроможності підприємств як технологія підтримки прийняття фінансових рішень / О. О. Терещенко, М. В. Стецько. // Ефективна економіка. – 2017. – № 3

85. Терещенко О. О. Управління фінансовою санацією підприємств / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2013. – 552 с.

86. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2013. – 412 с.

87. Тітов М.І. Банкрутство: матеріально–правові та процесуальні аспекти / М.І. Тітов. – Х.: Консул, 2015. – 197 с.

88. Третяк О. Про проблему банкрутства підприємств // Економіка України. – 2012. – № 2. – С. 46–50.

89. Україна у цифрах 2017: статистичний збірник. Київ: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2018. – 241 с.

90. Управління фінансовою санацією підприємства: підручник. / Т.А. Говорушко, І.В. Дем'яненко, К.В. Багацька [та ін.] за заг. ред. Т.А. Говорушко – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 400 с.

91. Уткин, Э.И. Финансовый менеджмент: учебник для вузов [Текст] / Э.И. Уткин. – М.: Зеркало 1998. – С.216.

92. Ушеренко С.В. Аналіз сучасних тенденцій банкрутства українських підприємств та напрямів удосконалення фінансового менеджменту / С. В. Ушеренко // Фінанси, облік і аудит. – 2013. – Вип. 2 (22). – С. 160– 169.

93. Хіленко О. Удосконалення методичного забезпечення діагностики неплатоспроможності підприємства–боржника / О. Хіленко // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 11(3). – С. 103–110

94. Хіт Роберт. Кризовий менеджмент для керівників. / Роберт Хіт; пер. з англ. Р. Л. Ткачук, С. М. Рябчук, Н. І. Мішеніна. – К.: Всеуито, Наук. думка, 2002. – 566 с.
95. Чаленко Н. В. Моніторинг фінансових передумов неплатоспроможності та банкрутства підприємства [Електронний ресурс] / Н. В. Чаленко, В.Ю. Поздняков // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_88.pdf.
96. Череп А.В. Фінансова санація та банкрутство суб'єктів господарювання: [Підручник] / А.В. Череп. – К.: Кондор, 2006. – 380 с.
97. Чуприна Л.В. Управлінський облік у сучасному менеджменті підприємства / Л.В. Чуприна // Вісник НТУ «ХП». – 2014. – № 34 (1077). – С. 157161.
98. Яріш О. В. Структурно–функціональне моделювання діагностики неплатоспроможності підприємств / О. В. Яріш. // Ефективна економіка. – 2016. – № 3. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_3_57
99. Adamyk O., Adamyk B., Khorunzhak N. Auditing of the Software of Computer Accounting System // CEUR-WS, 2018. – 2018. – Paper 181
100. Gross Karen. Failure and forgiveness: rebalancing the bankruptcy system. – New Haven, London, 1997. – 302 p.
101. Maslennikov E.I. Strategic assessment of the financial sustainability of the industrial enterprise : [Електронний ресурс] / E.I. Maslennikov // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 111–115. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No6/111-115.pdf>.